

ŠTA NAMĚRAVAJU

ILIRI?

U Biogradu

pečatano u pravitelstvenoi knjigopečatnji.

1844.

Sloga od Boga,
Nesloga od zloga!

Narodna poslovica.

Slogom rastu male stvari,
A nesloga sve pokvari!

Vitezović.

Samo Sloge duh jedini
Bude naša obća dika,
Angjeo mira medju sini
Jedne majke i jezika.

P. Stoós.

U ovo toli uzbunjeno doba neima shodniega dara k novomu lětu za Horvate i Slavonce, nego je maslinova (olikova) grana, t. j. glasonoša, ili znamenje pomirenja, ljubavi, sloge, i pouzdanosti bratinske, buduć da je došao nepriatelj., nasijao kukolja medj pšenicu, i zavadio jednokárvnu bratju horvatsko-slavonsku: a to je baš opreděljenje nazočne knjižice, da bude maslinova grana za Horvate i Slavonce, t. j. da pomiri uzbunjene ćudi, ubla-

ži razdražena sàrca, olakša, porazumljenje, i povrati priašnju slogu i jednodušnost. — Ja niti sam Horvat, ili Slavonac, niti Ilir, ja ovdi niti mogu šta dobiti, niti izgubiti, neće mi dakle nitko moći pristranost prebaciti. — I buduć me u pisanju ove knjižice jedina ljubav prama mojoj sadašnjoj domovini ravnaše, a istina mi ona zvězda biaše, koje luč sam vazda slědio, smelo mogu kazati, da ovdi ni jedne rěčce neima, koju nebi znao temeljito dokazati, da to tko zahtěva; što pako u ovoj knjžici sve obširno opisano, i potanko razlo-

ženo nije, uzrok je oskudica měsa i vrěmena, moja bo naměra bi-
aše, samo u kratko Horvate i Sla-
vonce o pravom stanju sadašnje
njihove razpre ubavěstiti. — Medju-
tim, ako sam ipak gdě posàrnuo
— jer se to svakomu dogoditi mo-
že, — bit će mi drago, ako mi se
to dokaže, jerbo ja istinu vàrhu
svega ljubim. Samo to molim, da
mi se netemeljitost, oli lažljivost
mojih rěčih isto tako pred světom
dokaže, kao što sam ja rěči one
světu predložio. A tko bi me po
kojekakvih kutih oprovàrzao, gdě
ga ja nečujem, i gdě se braniti ne-

mogu, on bi samo pokazao, da nije ni sam uvěren o istini svoga oprovàrženja, i zato da se ne usudi s njim na světlo izići. — Ako sam pako istinu pisao, to jedino Boga molim, da moje rěči u plodnu zemlju padnu, i stostrukim plodom urode, te da Horvati i Slavonci odbacivši svaki jal i nazlob, opet se bratski zagàrle, i povrate domovini sunce sloge, kojega sada toli žudno trěbaju: jerbo „lav rikajući obilazi, i traži, koga da progutne!

Spisatelj.

Šta je to Iliria, i Iliri?

Pod imenom Ilirie razuměvali su něgda one dàržave, koje medju Jadranskim i Càrnim morem leže, najme današnju: Horvatsku, Slavoniu, Dalmaciu Istriu, Korušku, Krajnsku, Štirsku, južnu stranu Ugarske, Sàrbiu, Bosnu, Càrnu goru, Bugarsku i Albaniu. — Stanovniei pako ovieh zemaljah zvahu se Iliri.

Jeli to istina, da su se rečene pokrajine Iliriom zvale?

To je tako jasna istina, da ju jošte ni najljutji Ilirah nepriatelj tajio nije, a niti ju tajiti može, jerbo to svi i naši, i inostrani pisci svědoče. — Čitaj gàrčke oli

latinske, němačke oli talianske, francezke oli ugarske pisce, koji su o rečenih pokrajinah od najstariih vrěmenah do danas pisali,svagděj ćeš očito i naročito najti, da su se ove strane Iliriom a Stanovnici njihovi Iliri zvali.

A je li ova Iliria pod jednim vladarom stajala?

Iliria, budući veoma prostrana, biaše već u najstarie doba na više manjih dàržavah razděljena, od kojih je imala svaka posebno ime i posebnoga kneza, ili vojvodu. — Tako se je za onda naša Horvatska zvala Panoniom; — Sàrbia Mesiom; — Primorje i Krajnska Liburniomi Iapidiom i. t. d.

Kako su se dakle mogli ovi Panonci, Mesianci, Liburniani i t. d. zvati Iliri?

Buduć da su bili svi jednoga ilirsko-

ga plemena, i buduć da su se služili svi jednim ilirskim jezikom. To je onda baš tako u Ilirii bilo, kao što je danas u Italii. — Ova se takodjer děli na više posebnih dàržavah, kano: Lombardiu, Sardiniu, Toškanu, Napulje i t. d., nu stanovnici svih ovih dàržavah zovu se i dan danas jednom rěčju Italiani, jerbo stanuju u starinskoj Italii, i govore svi italianski.

Kakovoga su věrozakona bili Iliri?

Prie Isukarsta imadjahu vlastiti věrozakon, nu ovaj su na skorom ostavili i kàrstjanski primili. —

Tko je donio Ilirom slovo Božje?

Ilirom je sam sv. Pavao Apostol kàrstjansku nauku propověđao, kao što to on sam svědoči u svom listu na Rim-

ljane pisanom, poglavju 15. rĕdku 19., da je on Evangjelie iliti slovo Isukàrstovo od Ierozolima tja do Ilirie razširio.

Dokle imadjahu Iliri svojih vlastitih vladarah?

Do vrĕmena rimskoga cara Augusta, koi je vladao u vrĕme rodjenja Isukàrstova. — Ovaj Car je Ilire većom stranom lukavštinom i izdajstvom preobladao, i rimskomu carstvu priklopio.

Koji su bili slavnii Kralji ilirski u staro doba?

P r e v r a t i O g r a n, koji biahu tako moćni, da je isti Rim pred njimi dàrhtao. — Nadalje T e t a ilirska kraljica, koja se je velikom snagom rimskoj sili opirala; i G e n c i o, koi biaše poslĕdnji kralj ilirski.

Jesu li Rimljani lasno Ilire preobladali?

Veoma težko, i tek s velikim trudom i naporom podložili su Rimljani Iliriu; jer su morali 200 godinah s Iliri vojevati, dok jim napokon za rukom podje preobladati jih, a Iliri su se sto dvadeset putah pobunili i rimski jaram sbaciti nastojali, prie nego su se Rimljanom sasma pokorili.

Kako su postupali Rimljani s Iliri?

Iliri nisu bili Rimljanah robovi, nego družbenici; ovi su i kasnie njihovu domovinu zvali „Velikom Iliriom," a više putah su Iliri sami izbirali rimske careve.

A da li se to dokazati daje?

To svědoči neoprovàrzivo veliki broj rimskih carevah, koji su bili rodom Iliri.

— Ukupno bo sědilo je 43 cara i dvě carice iz ilirske kàrvi na rimskom prestolju, i to stranom u Rimu, a stranom Carigradu.

Koji biahu najglasovitií od ovih carevah rimskih ilirskoga kolěna?

I. Aurelian, rodom iz Srěma, vladao je od god. 270 — 275. poslě rodjenja Isukàrstova. Za pet godinah svoga vladanja očistio je ovaj car rimsku dàržavu od svih nepriateljah, koji su svaki čas prětili, da će rimsko carstvo razoriti, i utamaniti. Zato mu je rimski narod podělio naslov: „ponovitelja rimskoga carstva."

II. Probo, takodjer u Srěmu rodjen, carovao je puno-slavno i dostojno od godine 276 — 282 poslě rodj. Isukàrstova. O njem vele stari pisci, da je

toliku slavu stekao, da se Iliri punim pravom mogu ponositi, što je bio njihova plemena. — On je dao pàrvi u Srěmu, svojoj postojbini, imenito na Fruškoj gori usaditi vinograd, kojega kapljice jošte danas njegovi potomci tako rado uživaju.

III. Dioklecian, rodjen u Dalmacii, gospodovao je od godine 284. do 305. po rodjenju I. Ovaj car je sve nepriatelje Rimljanah tako junački razbiti znao, da ga je rimski narod kano Boga štovao. — Ali Dioklecian niti na prestolju na svoju domovinu nije zaboravio, dapače je ljubav prama njoj toli žestoko u njegovih njedrih plamtila, da je najposlě carsku krunu ostavio, i u Dalmaciu se odputio, da ondě u krilu svoih dragih zemljakah večer svoga života mirno provede. — On je stanovao ne daleko od grada Solina, na istom městu, gdě je

danas grad Splět (Palatium Diocletiani, iliti Spalatro); i dan danas vide se ondě podàrtine njegove veličanstvene palače. — Želeći o njoj više znati, neka štije obširnii opis u Danici Ilirskoj za god. 1838.

Šta se sluči s Iliri poslě razorenja rimskoga carstva?

Poslě razorenja zapadnoga rimskoga carstva navališe u Iliriu mnogi divlji i sirovi narodi. Iliri mnogimi bojevi odveć oslabljeni, nisu bili u stanju tako mnogobrojnim i jakim nepriateljem odolěti, akoprem su se dugo i junački branili. Ali najposlě se i najjači čověk umori, i oslabi, kad se neprestance bori, i bije. Ovako biše Iliri od ovih narodah preobladani, i moraše od njih neopisiva zla pretàrpiti, osobito od Hunah i Avarah. Ovi zadnji osvojiše Iliriu godine 630. po I.

Kakvi su to bili narodi Huni i Avari?

Huni i Avari, kao što něki misle, predji današnjih Magjarah, biahu najdivlji, i najokrutnii od svih narodah, koje je ikada Europa vidila. — Oni su došli iz Azie, odkuda jih drugi narodi protěraše. — Jaoh onomu puku, kamo oni stigoše; kano gladne kobilice, pokriše cělu njegovu krajinu, porobiše ju i poharaše, a ljude poubijaše, ili u věčno robstvo sobom odvedoše. Sa svojimi robovi postupahu kano sa životinjom. Kad se je koi hotio voziti, nije dao konja ili vola upregnuti, veće nekoliko zarobljenih ženah, koje su ga morale tamo amo vozikati.

Šta su učinili Iliri za oslobodit se od ovih okrutnikah?

Iliri, nemogavši toliko zalah i mukah

podneti, i budući još od prie mnogimi bojevi odviše oslabljeni, nego da bi bili mogli sami one okrutne vukodlake protěrati, pozvaše na pomoć godine 634. sa dopuštenjem rimskoga cara Heraklia svoju bratju Horvate i Sàrblje.

Gdě su onda Horvati stanovali?

U ono doba obitavahu Horvati na sěveru u današnjoj Galicii i Vladomirii (Lodomerii) iza Babinih gorah, zašto i od gorah ili horah Horvati biše zvani. — Ondašnja njihova zemlja zvala se je Horvatska běla i velika, i protezala se je tja do rěke Buga.

Jesu li uslišali Horvati i Sàrblji, Ilire na pomoć zovuće?

Kano věrna bratja odma su se Horvati i Sàrblji odpravili, da Ilirom pomognu oteti se izpod tužnoga jarma; naj-

prie su god. 634. Horvati u Iliriu odišli, i to pod čeoničtvom petorice bratje, najme: Kluke, Ljubela, Kosenca, Mukla, i Horvata, te dviuh sestarah vojvodicah Tuge i Vuge. — Slědeće pako godine stigoše onamo i Sàrblji pod vojvodstvom dviuh bratah. — Horvati upraviše svoj put pram zapadnjoj Ilirii, gdě je današnja Horvatska, a Sàrblji u istočnu, gdě danas Sàrbia leži.

Dali jim podje za rukom Avare poběditi?

Horvati i Sàrblji, došavši u Iliriu, slože se s ondašnjimi Iliri, udare na Avare, i poslě četirgodišnjega rata sasma jih pobiju i unište. —

A šta se dogodi s Horvati i Sàrblji?

Buduć da je u plodnoj i krasnoj I-

lirii mnogo opustošenih predělah bilo, gdě su prie Avari stanovali; zato se ondě Horvati i Sàrblji na poziv Ilirah nastaniše, i šnjimi se s vrěmenom po uzajemnih ženitbah u jedan narod stopiše. Horvati su zauzeli današnju Horvatsku, Slavoniu, Dalmaciu i veliku stranu od Bosne, a Sàrblji Sàrbiu, koja je medjutim za ono vrěme veća bila, nego što je dan danas. — Zato se današnji Horvati i Sàrblji svim pravom mogu zvati potomci Ilirah, jerbo u zavičaju Ilirah stanuju, i od njih proizilaze. Al se istim pravom i Horvati, Sàrblji, Slavonci i t. d. zovu, jerbo od Horvatak, i Sàrbaljah proizilaze, i sada u Horvatskoj, Slavonskoj, Sàrbskoj, Bosanskoj dàržavi stoje.

A odakle mi to znamo, da su bili stari Iliri, Horvati i Sàrblji bratja, t. j. da su bili jednoga plemena?

Dogodovština nas uči, da su bili I-

liri Slavjani; a Horvati i Sàrblji da su bili takojer Slavjanskoga (slovinskoga slavskoga) plemena, to svi znamo. Horvati i Sàrblji bili su dakle mladice ucěpljene na stablo ilirsko.

Odkud pako to znamo, da su bili stari Iliri Slavjani?

To pišu razgovetno mnogi starinski pisci. To svědoče mnoga imena rěkah, pokrajinah, i gradovah ilirskih. Ova imena spominju pisci, koji su živili prie rodjenja Isukàrstova, dakle prie došastja Horvatah i Sàrbaljah u Iliriu; n. p. Herodot, Plinio, i t. d. Takova su imena Càrna, Pleva, Bistrica, Drava, Sava, Bàrzava, Dardania, Bila, Zora, Sàrbac, Sisak, i mnoga druga. — To svaki Horvat i Sàrbljin vidi, da ove rěči niti su gàrčke, niti latinske, nego naške; dakle

su stari Iliri naški govorili, buduć su rečenim predmetom naška imena naděli. Ako su pako Iliri istim jezikom govorili s Horvati, mogu se podpunim pravom zvati njihovi jednovrěmenici.

Jesu li Horvati i Sàrblji isti věrozakon sa starimi Iliri imali?

Horvati i Sàrblji došavši u Iliriu, gdě je bilo jur sve lučom kàrstjanskoga věrozakona i nauka rasvětljeno, imadjahu posebni věrozakon. Oni věrovahu u jednoga najvišjega Boga početnika světla, i svega dobra, i zvaše ga Bělobogom (Perun); drugi bog biaše Čarnobog (Čart), početnik svega zla. — Osim toga biaše po njiovoj věri i više manjih bogovah, kano: Davor ili Tur, bog rata; Lelo, bog ljubavi; Lada, božica ljubavi; Vile biahu kano dvorkinje (služavke) bogovah.

Kako su dugo Horvati i Sàrblji ovu věru zadàržali?

Kad su Horvati i Sàrblji k Ilirom došli, koji su već svi bili kàrstjeni, upitaše ih ovi na skorom o istini spasonosne věre kàrstjanske, a Horvati i Sàrblji ostavivši poganske običaje, dadoše se god. 640. zajedno sa svojim vojvodom Porgom kàrstiti.

Kako ih je zato sv. Otac Papa Ivan VIII. nadario?

Radujući se, da su Horvati i Iliri iz drage volje věru kàrstjansku primili, hoti im zato svoju naklonost očitovati i zahvalnost javno pokazati; uslěd toga proglasi u svojoj povelji (bulli) od god. 880. jezik Slavenski, t. j. horvtasko-sàrbski za jezik sveti; i dozvoli Ilirom, da u svom

narodnom jeziku sv. misu služe, što osim Gàrkah nijednomu narodu na světu dopušteno nije. Zato se i dan danas jošte u Senjskoj biskupii, u primorju horvatskom sv. misa, i cěla služba Božja u starom sàrbsko-horvatskom t. j. ilirskom jeziku služi, štije, i obavlja. Da nikakvih drugih neimate, koliki bi već ovo razlog za Vas o Horvati i Slavonci! biti morao, da Vaš toli lěpi i bogati jezik — sveto ovo blago věrno čuvate! —

Jesu li živili Horvati i Sàrblji u Ilirii pod jednim Vladarom?

Horvati su živili u Ilirii pod dvěma Vojvodama, ili kao što ih oni zvahu velikimi župani. — Jedan je od njih vladao u doljnoj Horvatskoj, i njegov stolni grad biaše „Biograd,“ od Talianah „Zara vecchia“ zvani. — Drugi horvatski vojvoda

gospodovao je u gornjoj Horvatskoj, i stolovao u Sisku. Isto tako imali su i Sàrblji vlastitoga velikoga župana, koi je u Desnici na Drini obitavao.

Dokle su imali Horvati svoje vlastite vladare?

Do godine 780. živili su Horvati pod svojimi velikimi Župani; nu rečene godine navali Karlo Veliki, kralj franački, u Horvatsku. — Horvati nemogavši sili toli možnoga kralja odoliti, (budući ovaj svom Něměčkom, Francezkom, Koruškom, Krajnskom, i cělom skoro Italiom jurve zavladao), moradoše se neuklonivoj nesrěći podvàrći, i franačkomu kralju podložiti. Ovaj jim dozvoli, do duše, horvatskoga vojvodu imati, nu ovaj horvatski vojvoda morao je franačkoga nadvojvodu iliti vladara, koga je franački

kralj imenovao, za svoga gospodara priznati .....

Kako su ovi Franci s Horvati postupali?

Veoma okrutno, běsno i kàrvoločno, tako dabi se sàrce razpuklo, i suza iz kamena udarila, kad o tom u historii obširnie štijemo. — Da mimogred něšto samo napomenem, ovi divji okrutnici sisajuću nedužnu děčicu tužnim horvatskim majkam od toplih pàrsah na silu su otimali, tàrgali, ubijali, i psom za hranu bacali! — — —

Zar se nije ni jedan Horvat našo, koi bi bio odlučio svoju domovinu osloboditi?

Ljudevit, vojvoda horvatski, nemogavši dulje gledati, kako njegove zem-

ljake okrutni Franci gaze., odluči narodu svomu slobodu povratiti. — Najprie dakle obtuži franačkoga zapovědnika u Horvatskoj, imenom Kadoloha, kod franačkoga kralja, ali: „neće vrana vrani oči da izvadi,“ tužba Ljudevita osta bez uspěha, dapače ovi bi za buntovnika i opakog klevetnika proglašen. — Namisli dakle jednokàrvnu svoju bratju Horvate silom osloboditi, sdruži se sa ostalom srodnom bratjom susědnimi Iliri, i navěsti godine 819. Frankom rat. —

Kako je Ljudevitu za rukom pošlo ovo proti Frankom, podignutje?

Nesrětno: četiri se je godine junački s Franci borio, nu najposlě se od njega mnogi zamamljeni Horvati oddruže, i posve odcěpe, te s Franci, svojimi najljútjimi dušmani sdruže, i proti istomu

Ljudevitu, svomu osloboditelju, oružje okrenu..... Kad je to Ljudevit vidio, da su već isti njegovi zemljaci oružjem na njega navalili, ostavi svoju nesrĕtnu domovinu, i bi na hvalu, da se je za svoj neharni narod žàrtvovao, i toli junački borio, od jednoga Horvata Ljutomisla godine 823. ubijen. — — — Tako je bio jal horvatski uzrok, da se nisu izpod težkog, i okrutna franačkoga jarma oslobodili. — Horvati su vĕrovali lukavim Frankom, govorećim, da jih Ljudevit namĕrava sebi podložiti, da on za njih zlo misli, da su Franci njihovi veći prijatelji, nego Ljudevit. — Lahkoumni Horvati vĕrovali su više tudjinam, nego svomu zemljaku: Horvat je digo oružje proti Horvatu, brat je brata proganjao, brat brata ubijao, brat brata iznevĕrio. — —

Kakov je plod donjela ova nesloga horvatska?

Veoma žao, gorak i žalostan. —

Franci videći, kako jim lěpo za rukom podje nesmotrene Horvate medju sobom zavaditi, i čuvši, da je Ljudevit, pred kojim su dàrhtali, ubijen, veću jošte, nego prie, činiše okrutnost i kàrvoločnost po Horvatskoj.

Šta su na to kazali Horvati?

Tek onda su Horvati uviděli, kako su jih strašno Franci prěvarili; tek onda su okusili gorke plodove svoje nesloge; tek onda su opazili svoju nezahvalnost pram Ljudevitu, koj je sebe žàrtvovao, da njih oslobodi od nečuvenih ovih zalah; tek onda su cvilili, i gorko oplakivali nesmotrenu lahkoumnost svoju. — Rado bi bili Ljudevita iz groba izvadili i na rukah ga nosili; ali jur biaše prekasno. — Razjareni dakle, i upaljeni ža-

rom osvete, ubiju gore spomenutog Ljutomisla, Ljudevitova ubojicu, i sve ostale izdajice, koji jih nagovaraše, da se od svoje jednokárvne bratje odcěpe, i s Franci sdruže. — — —

Šta je za tim slědilo?

Franački kralj poslao je silnu vojsku na Horvate da jih pokori i pokara; nu Horvati imajući jošte živo u pameti nesrětne poslědice priašnjega razdora, svi se do jednoga slože, te poslě rata, koj je sedam godinah trajao, pod svojim Vojvodom Porinom Franke nadvladaju i iz Horvatske protěraju. —

Kakovim je dakle plodom urodila sloga horvatska?

Od godine 835. imali su Horvati opet svoje vlastite Vojvode, koji od svih

drugih narodah nezavisni biahu. Kraljevina horvatska poče zatim opet cvasti, dizati se, i Horvati poslě mala vrěmena sakupe strahovitu za onaj věk vojsku.

Koliku su dakle imali vojsku?

Po svědočanstvu gàrčkoga cara Konstantina, koj je o Horvatih pisao, brojili su samo doljni Horvati za ono vrěme 100.000 pěšakah, i 60.000 konjikah 80 velikih, i 100 manjih brodovah. —

Koi je bio najglasovitii vojvoda horvatski?

Dàržislav, koj je vladao od godine 990. do 1000. Ovaj je pàrvi dobio naslov kralja horvatskoga, zajedno s krunom i žezlom (sceptrum), za njim su se svi njegovi naslědnici zvali horvatski kraljevi.

Koj biaše najmogućnii kralj horvatski?

Petar Krešimir IV., koj je upravljao kraljevinu horvatsku od godine 1050. do 1074. — Pod njim biaše kraljevina horvatska naimogućnia, jer je onda na nju spadala ne samo današnja Horvatska, nego i Slavonia, Dalmacia, i zapadna strana Bosne. — Kamo srěće, da si to dobro zapamte oni Horvati, koji misle, da Slavonac, Bošnjak, Dalmatinac nije njihov pravi brat! — Samo imena i vladari se proměniše, al ista kàrv teče i dan danas u žilah Horvata i Slavonca, Bošnjaka i Dalmatinca. — Nu slava ova nije dugo trajala; Horvati su opet zaboravili, na gorke poslědice svojega priašnjega jala, i ovako moć i snaga njihova na skoro opet pade. —

Kako su se zvali poslědnji kraljevi horvtaski?

Predposlědnji bio je Zvonimir, a zadnji Stěpan II., sinovac Petra Krešimira, vladao je od godine 1087. — 1090.

Što se dogodi po njegovoj smàrti?

Budući Stěpan kralj nije ostavio potomka, porodi se po njegovoj smàrti u Horvatskoj podpuna bezvlada, ili anarchia. Plemići i velikaši, hlepteći u divjih bojevih za kraljevskom krunom, zapleli su cělu zemlju u razdor i bune, te ovako cvatuću ovu kraljevinu u bezdnu propast stármoglavili.

Kakov je to konac imalo?

Kao što svaka nesloga: nesrětan! — Ladislav, za onda kralj ugarski, čuv-

ši od jednoga horvatskoga velikaša, kako se horvatska gospoda medju sobom svadjaju i biju, sakupi vojsku, udari u Horvatsku, i budući mu se nitko protivio nije, lahkim trudom dojde tja do Modruše. Ondě mu stigne glas, da su Kumanci u Ugarsku navalili, pohiti dakle s vojskom natrag, a Horvatom ostavi za kralja svoga sinovca Alma. Ovo se dogodi godine 1091.

Što su na to kazali Horvati?

Sad su se tekar oni iz duboka sna prenuli, i sa strahom i predanjem grozovit ponor gledali, u koj su sebe, svoje zemljake, i čitavu domovinu sunovratili. Jerbo sada ne svomu, već narinutomu tudjemu kralju podložni biti moraše, a sloboštine njihove biahu na kocku stavlene. — Zato pomirivši se medju sobom

odluče jednodušno pàrvom prilikom ili slobodu i nezavisnost domovini svojoj povratiti, ili kao junaci na bojištu slavno pasti.

Što se dakle dogodi po smàrti Ladislava?

Čim je glas k Horvatom stigo, da je Ladislav kralj god. 1096. preminuo, i sin njegov Koloman na prestolje Ugarsko sěo, podignu se svi proti narinutomu sebi kralju Almu, i protěraju ga iz Horvatske.

Kad je to čuo Koloman kralj, što je nakanio?

Čuvši to Koloman, odluči na Horvate udariti, i svu njihovu kraljevinu svojemu vladanju podložiti, scěneći, da će to isto tako lasno izvěsti, kao što njegov

otac Ladislav. Podigne dakle silnu vojsku, i odpravi se šnjom put Horvatske, te stigne u Križevce.

Kako mu je nakana za rukom pošla?

Ne baš najbolje; Koloman je mislo, da Horvati i sada još u razprah, i razdoru žive; ali se je ljuto prevario, jer došavši u Križevce doznade, da su se Horvati svi složili, oružje pograbili, i da su pripravni, ili nezavisnost svoje domovine začuvati, ili kao věrni njezini sinovi kàrv svoju za nju prolijati.

A šta je onda Koloman učinio?

Dobro poznavajući hrabrost Horvatah, nije se usudio boj šnjima zametnuti, već pošalje k njima poklisare, i pozove jih uljudno, da š njim Savez mira sklope, i da ga za svoga kralja izaberu.

Jesu li Horvati primili ovaj poziv Kolomana?

Horvati videći, da vlastitoga kralja neimaju i da je Koloman junak na glasu, koj će jih znati ravnati, i braniti proti nepriateljem: pristali su na predlog poklisarah, i poslali su 12 svojih Županah, da ovi s Kolomanom uvět sklope. — Ovdě valja napomenuti, da je Horvatska prie bila razděljena na županie (ili kao što sada kažu Varmedje), kojima su bili Župani predstavljeni. Odande se rodi kasnie magjarski išpan, föišpan, t. j. Župan, vàrhovni Župan (Comes, supremus Comes) i t. d.

Kako je dočekao Koloman ove Županе?

Kruto uljudno, i milostivo, jer čim

su k njemu u tabor stigli, poljubi jih u znak mira, i očitova jim čast i poštenje.

Kakovu su pogodbu obe stranke učinile?

Horvati su Kolomana i njegove naslědnike za kralja odabrali, věčnu mu věrnost obećali, u vrěme pako rata, u pomoć mu biti obvezali se; a Koloman jim zakletvom na sveti kàrst položenom obeća, da će sve njihove sloboštine i pravice štovati, neoskvàrnjene čuvati i kraljevinu Horvatsku u cělosti uzdàržati, da će biti Horvati od Madjarah nezavisni, te da će imati vlastitoga bana koi će njim suditi, i domovinu upravljati.

Kako bi potvàrdjen ovaj ugovor?

Godine 1102. odputi se Koloman sa svom horvatskom, i ugarskom gospodom

u stolni grad horvatski Biograd (u Dalmacii) i bude ondě od Arcibiskupa Krescencia s horvatskom krunom za horvatskoga kralja svečano krunjen.

Šta odatle slědi?

Odatle se jasno vidi, da Horvati nisu bili, kao někoji drugi narodi, od Madjarah onako preobladani, kao što su to i ove godine na dàržavnom Saboru u Požunu nekoji prenapeti Madjari dokazivati nastojali, nego da su se š njihovimi kralji s drage volje složili, za da se uzajemno braniti mogu. — Da su Madjari Horvate pobědili, nebi se zaisto Koloman dao kruniti za horvatskoga kralja, nego bi bio kazao: „Horvatske od sada neima više, niti horvatskoga kralja, sve je madjarsko.“ — Da je Koloman Horvate podjarmio, nebi on bio njihove poklisare poljubio, svoga bo roba nitko neljubi; —

ili da jih je silovitom rukom predobio, nebi se doista bio š njimi pogadjao, i u priateljske ugovore upušćao, već bi bio kazao: „ja sam vas preobladao ja sam vaš gospodar, vi morate ono činiti, što vam ja nalažem i zapovědam.“ — — Zatim je, kako gore napomenusmo, Koloman zakletvu položio, da će sve horvatske sloboštine i pravice sveto štovati i neoskvàrnjene čuvati, a vidit ćemo malo niže, da se Horvati osim ugarskih pravicah, kao članovi horvatske kraljevine takodjer svojih narodnih iliti municipalnih tja od vrěmena Kolomana uživaju, nu koj je ikada preobladaoc tako velikodušan bio, da je svojim zarobljenim nepriateljem veću slobodu dao, nego svojim vlastitim podanikom?

A jesu li Horvati onda i Magjare za svoje gospodare pripoznali?

Horvati su samo Kolomana i njegove

naslědnike za horvatskoga kralja odabrali, i nisu mu zato bili pokorni, što je on bio kralj ugarski, nego zato što je bio kralj horvatski. — Da pako Horvati nikakvo gospodstvo Magjarah nisu pripoznali, i da su se svakom měšanju Magjarah u upravljanje Horvatske protivili, to potvàrdjuje povelja ili privilegium od Kolomana kralja god. 1108. horvatskomu varošu Trogiru poděljena, u kojoj povelji Koloman svečano očituje, da neće ni jednomu Madjaru dopustiti, da ondě stanuje, osim ako bi to sami Horvati kojemu Madjaru dozvolili. — To svědoči povelja Ludovika 1. kralja ugàrskoga, od god. 1359., gdě on veli, da stanovnici Slavonie*) nisu dàržani pre-

*) Pod Slavoniom se je onda razuměvala i Horvatska, kao što ćemo to malo niže obširnie pokazati.

ko Drave (t. j. u Ugarsku) na sud iti. — To dokazuje i ta okolnost, da su Horvati svoje vlastite novce imali, koji se i sada još po starinskih městah izkapaju, i da po glasu jedne povelje, od Andrie kralja poděljene, Horvati nisu bili dàržani ni ugarske novce primati, tako, da za onda ugarski novci u današnjoj Horvatskoj nikakve vrědnosti neimahu.

U kakvom su bili dakle odnošenju Horvati i Madjari?

U takvom od prilike, u kakvom su Magjari i Česi (Pemci). — Ugarski kralj je i česki kralj, a česki kralj je uvěk zajedno i Vladaoc ugarski. Ali zato niti su Česi u Ugarskoj, niti Ugri u Českoj gospodari bili. — Svaka zemlja ima

svoje vlastite zakone, svoje vlastite sloboštine. —

Nu nije li Horvatska s Ugarskom mnogo užje skopčana, nego li s Českom ili Lombardiom?

Jest; ali se je to posve naravno dogodilo. Doklegod su Magjari Horvate kano svoju bratju smatrali, njihove pravice štovali, niti se u njihove poslove silom měšali i unosili: dotle su i Horvati Magjarom više za volju učinili, njih topljie ljubili, i u slogi i ljubavi sveudilj š-njimi živili. Ali su Magjari na skoro počeli to za dužnost smatrati, što su Horvati s drage volje činili: odanle je postao vas razdor, koj danas medju njimi vlada.

Šta je onda spadalo na Horvatsku, kad se je s Ugarskom sdružila?

Na Horvatsku spadala je onda da-

našnja Horvatska, Slavonia, Dalmacia i jedna stran Bosne. Ali se onda Slavonia nije razlučavala od Horvatske, nego obadvě ove kraljevine zvale su se skupa sad Horvatska, sad Slavonia. —

A kad je bila Slavonia od Horvatske odlučena?

Buduć da jedan jedini ban radi čestih ratovah cělu Horvatsku i Slavoniu upravljati nije mogao: zato je već Vladislav kralj Slavoniu od Horvatske odělio, na kraljevinu ju uzvisio, i naslov kralja od Slavonie primio. — Kamo srěće da i ovo dobro promisle oni Horvati, koji mniju, da Slavonci nisu isto tako njihova bratja, kao i Horvati! — Ali neka si to isto dobro u mozak zapile i oni někoji Slavonci, koji žele svoju jednokàrvnu horvatsku bratju izněvěriti; od Horvatah se odcěpiti, i s tudjinci se s družiti. —

Kako se je dakle zvala starinska Horvatska, poslě kako se s Ugarskom*) složi?

Starinska Horvatska biaše docnie na tri kraljevine razděljena, na Horvatsku, Slavoniu i Dalmaciu, jednim pako imenom zvaše se sve tri ove kraljevine Iliria ili ilirske kraljevine. —

*) Molim čitatelje, da bi dobro upąmtili razliku medju Ugarskom i medju Magjari. Po Ugarskoj razuměvamo cělu kraljevinu, dakle sve narode, koji ondě stanuju, naime: Slavjane, Magjare, Němce, Vlahe i t. d. — Magjari su pako samo jedna strana ugarskih stanovnikah, to jest potomci Arpadovieh, aziatskih ljudih, ili kao što se Magjari sami zovu, potomci gori spomenutih Hunah i Avarah.

Jeli to moguće, da se je zvala Horvatska Iliriom pod ugarskimi kralji? — Nisu li ovo ime stopram od několiko godinah upotrebljavati počeli?

To je ne samo moguće, nego je prava istina. Tko se želi uvěriti o tom, neka samo štije ugarski zakonik ili tako zvani „corpus iuris hungarici“, ondě će najti na više městih ove rěči: Iliria, Ilirske kraljevine, t. j. Horvatska, Slavonia, i Dalmacia. A to zaisto nesmiemo niti pomisliti, da bi ova za nas, i za Magjare toli sveta knjiga lagala. — Nu isto to potvàrdjuju i zakoni Marie Terezie, kraljice ugarske, koja Horvate takojer Iliri zove; isto svědoče i drugi pisci, koji Horvatom ime Ilirah naděvaju; samo va-

lja znati, da se ovdě Horvatska ne samo za se, nego ukupno s ostalim dvěma posestrinmim kraljevinama Iliria zove. —

Tko je upravljao ove ilirske kraljevine t. j. Horvatsku, Slavoniu i Dalmaciu?

Ugarski kralji naimenovaše bane, latinski „duces“ zvane, kojih dužnost biaše kraljevine te ravnati. — Bani ovi zvali su se i „naměstni kralji ilirski„ (Prorex Illyrici). — U početku biaše poradi čestih ratovah više banah, nu kasnie nakon ratnih vrěmenah, imenovan bi vazda samo jedan ban, kao što i dan danas biva. —

A jesu li si Horvati pribavili kakve zasluge za Ugarsku?

U svakom su ratu Horvati věrno

Ugrom pomagali, a god. 1242. upravo su ugarsku kraljevinu i ugarskoga kralja spasili. — Ove bo godine navalili su divji i okrutni Tatari u Ugarsku, vojsku kod potoka Šaja razbili, porobili i osvojili cęlu kraljevinu i zatim u bližnju Iliriu, kud je Bela IV. ugarski kralj uteko, tàrčali, da ju takojer popale.

Jeli tatarom pošlo za rukom osvojiti Iliriu?

Nipošto; jer čim su Horvati saznali, da se je ugarski kralj Bela IV. pod njihovu zaštitu i obranu stavio, i da sada od ilirskoga junačtva zavisi, hoće li neznabožki tatarski vodja ili kàrstjanski kralj u Ugarskoj gospodovati, čim su to Horvati vidili, odluče osloboditi Ugarsku, ma i sami u boju poginuli. U jedan par se svi horvatski, slavonski i dalmatinski

ili jednom rěčju, ilirski junaci i vitezi pod barjak svoga bana Stěpana Šubića Zrinjskoga sakupe, dobro znajući, da su oni svi děca starih hrabrih Ilirah, kano bratja se slože, hrabro stupajući proti obćem dušmanu. Sloga njihova biaše lěpim uspěhom okrunjena, i junački nagradjena. — Godine 1242. biahu Tatari na Grobničkom polju, blizu Rěke (Fiume) u Zagrebskoj Varmedji od ilirskih mišicah sasma potučeni, a po tom i ugarska kraljevina od konačne propasti oslobodjena, i Beli IV. kraljevska kruna povratjena. — Zato je Bela Horvate, Slavonce i Dalmatine t. j. Ilire tako visoko cěnio, i mnogimi ih dobročini, nagradio; zato će slava Ilirah t. j. Horvatah, Slavonacah i Dalmatinah, dotlě sijati u dogodovštini kraljevine ugarske, dokle bude sunca i měseca.

Jesu li si Horvati jošte i kasnie zaslugah za Ugarsku pribavili?

Iliri t. j. Horvati, Slavonci, i Dalmatinci, bili su od prilike 300. godinah, i jesu i dan danas tako rekuć živi zid, braneći Ugarsku od nevĕrnikah; njihova junačka pàrsa jesu i bila su sveudilj turskim puškam, i handžarom izvàržena; oni i sada danom i noćju paze i bdiju, doćim Magjari mirno spavaju, ili kod kuće s lulom u ustih Ilire gàrde i proklinju. — I zaisto doklegod nije Turčinu za rukom pošlo živu ovu zidinu horvatsko-slavonsko- dalmatinsku, iliti ilirsku prodàrti, dotlĕ je Ugarska mir imala od Turakah; nu čim su Turci ovaj ilirski bedem provalili, jao onda Ugarskoj. — Na način poplavice, koja valja kuće, ždere polja, i sve sobom nosi, štogod zadene,

— narupiše turske čete u Ugarsku, te popleniše cělu dàržavu. — — — Nu kako jim težko biaše kroz ilirske čete prodàrti, pokazuju toliki nečuveni priměri, bi reć vàrhu naravne njihove hrabrosti i junačtva, koje će svět někoć jedva věrovati. — Ko će jednoć věrovati, da se je horvatski vitez, knez Nikola Zrinjski u Sigetu sa 200 horvatskih hrabrih junakah oprěo turskom caru, imajućem prěko 200.000 vojske, da mu je od nje 30.000 potuko, i onda se još volio dat posěći i kao hrabar junak za domovinu slavno poginuti, nego se živa u ruke predati! — — Tko će jednoč věrovati, da je drugi Horvat Nikola Jurišić, sa 700 seljakah, grad Kiseg proti 100.000 turske vojske hrabro branio, i junački obranio? — — — A ovim sličnih priměrah ilirske hrabrosti mogla bi se ne-

brojena množina navesti, da vrěme i prostor dopušta. — —

A jesu li se Horvati, Slavonci i Dalmatinci věnďar obranili od turskoga jarma?

Akoprem su stari naši Iliri vazda junački vojevali; akoprem su slavno ime „bedem kàrstjanstva“ zadobili, braneći kàrstjanski věrozakon, akoprem se je njihovo junaštvo i slava po svih zemljah širokoga světa glasala: ipak budući neprestanimi ratovi preveć oslabljeni, nebiahu mogući sili turskoj odolěti, te ovako pade današnja Slavonia sa jednom stranom južne Horvatske u turske ruke, dočim lukavi Italiani Dalmaciu osvojiše. — Na ovaj način osta od cěle ugarske Ilirie samo Horvatska, koja se nemogaše više zvati Iliriom, jerbo je samo jedna stra-

na od Ilirie bila. — Dobro to jest valja upamtiti, da se ime Iliria kao ime ukupno, nemože protezati na pojedine zemlje nego samo na sve tri kraljevine. Nemože se dakle kazati, da je Horvatska Iliria, ili da je to sve jedno Iliria oli Horvatska; jer samo Horvatska, Slavonia, i Dalmacia skupa uzete čine ugarsku Iliriu. — Odanle, što je bila Slavonia i Dalmacia od Horvatske odcěpljena, slědilo je, da se je ime „Iliria" posve zanemarilo i zaboravilo, te samo ime Horvatsko i Slavonsko upotrěbljavalo, a to i onda, kako se Slavonia s Horvatskom opet s druži. — U naše vrěme imamo nadu, da će se i Dalmacia Horvatskoj opet pridružiti, i zato nastoje mnogi domorodci ime Ilirie opet u život uvesti, a drugi, koji neštiju historiu, čude se tomu, ta i sàrde, misleći, da se po imenu „Ilir" naměr-

rava unisctiti ime horvatsko, slavonsko, i sárbsko. — To je ovdě isto tako, kano u Engleskoj; ondě je Škocia kraljevina, i Irlandia je takojer kraljevina, ali pod imenom Engleske kraljevine razuměva se Britania, Škocia, i Irlandia. — Dobro su to znali i stari Magjari, i zato nisu do našega vrěmena nikada Horvatom zaměrili, kad su se oni skupa sa Slavonci i Dalmatini imenom „Iliri“ služili, dapače su jim ime ovo isti magjarski spisatelji, kano Pray, Katona, Belius i t. d. naděvali. —

U obće kako su se Horvati i Magjari slagali?

Obadva ova naroda živili su do vrěmena kralja Ludovika I. u najvećoj slogi i ljubavi. Magjari nisu nikada dirali u pravice Horvatah; a Horvati su Magjare

kano svoju ustavnu bratju iskreno pomagali. — Nu Ludovik I. hoti Horvatsku sasma stopiti s Ugarskom, i staviti Horvate i Ugre pod jedno žeslo, i jedno upravljanje; uslěd česa i mnoga imena u Horvatskoj silom pomagjariti dade; kao n. p. Nagj — Gorica, Kis — Gorica; Nagj — Mlaka, Kis — Tabor, i t. d.— Zato nije čudo, što něki od današnjih Magjarah istoga Ludovika u zvězde kuju.—

Sto je odatle slědilo?

Nepravedno postupanje Ludovika kruto je Horvate uvrědilo, razdražilo, i na odpor pobudilo; odanle se pako tolike měšarie i razpre porodiše, da jih je Šišman (Sigismundo) kralj samo težkom mukom i velikim trudom, i to tek poslě dugoga vrěmena dokinuo.

Kako su zatim Horvati i Magjari živili?

Svaki je narod ono zadàržao, što biaše njegovo: Horvati su bez užtàrba i zaprěke svoje municipalne pravice uživali, i sve štogod je Ugarskoj prudilo, za svoju vlastitu korist, a što je njoj nauditi moglo, za svoju vlastitu pogibel smatrali. A istim načinom su se i Magjari prama Horvatom tako vladali, kano prama svojoj bratji, jednakih pravicah, i jednake slobode uživajućoj. — Oni se nisu měšali u unutàrnje poslove Horvatske, i zato nisu nikakvoga odpora od strane Horvatah izkusili. — Ovako su stajale stvari do najnovieg vrěmena.

A kako je mogao naš věk tu bratinsku slogu poremetiti?

Prošasta vrěmena bila su vrěmena

divjih bojevah, i kàrvavih ratovah; svakì je narod samo u ratu srěću tražio; on biaše slavan, koi je bio kao hrabar junak na glasu. Tko nije znao sabljom mahati, konja jahati, glave sěći, — bio on učen i pošten, kako mu drago, — nije mogao slavno ime steći. Ali se je vrěme, a šnjim i njegov duh kruto proměnio. — Narodi su uvidili, da je to tašta i izprazna srěća, koju su u ratu zadobili; — da je svaki rat — ako se za nezavisnost domovine — ili obće blagostanje čověčanstva — nevodi, gotova propast, da se u ratu samo někoji plěnom i roblenjem obogatiti mogu, dočim većina naroda strada, od glada i nevolje stenje i umira; uvidili su da narod mnogo srěćnii može biti, ako svoje duševne moći izobrazi i razvije: zato su sablju s plugom, kopje s perom, topove s spra-

vamì ilì makinamì zaměnili; na město oružnicah fabrike podigli, na město tvàrdjavah učione zidati; na město bedemah, železnice (Eisenbahn) graditi počeli. — Tim načinom pade vojnička slava u nemar; medjutim narodì ništa nisu potom izgubili, dapače su obće blagostanje, mir i izobilje potrěbitih stvarih zadobili. — Jer dоćim je pokoj svagdě vladao, mirno je poljodělac svoju njivu orao, meštar svoj zanat i tàrgovac tàrgovinu těrao; děca su učione polazila, a učeni ljudi pisali su knjige, iz kojih svaki nauči, kako može svoje stanje pobolšati. — Ovim su se načinom někoje male dàržave, kano Belgianska, Holandia i druge, u pravi perivoj pretvorile, i narodi ovi veću su važnost i znamenitost stekli, nego drugi veliki narodi, kano Španjolci Rusi i t. d. — Englezi, Fracezi, Němci, Amerikanci, zado-

bili su svojom izobraženostju duhovno gospodovanje nad cělim světom. — Ali u njihovih zemljah svaki skoro seljanin, zanatlia i tàrgovac znade čitati, ima svoju knjižnicu (biblioteku), ima knjigah o gospodarstvu, rukotvorstvu (fabrikah), tàrgovini, poljodělju u svojem narodnom jeziku spisanih. — Štijenjem ovih knjigah postane on ne samo věštii, nego i bolji i krěpostnii, a krěpostnomu čověkn svaki onda i veću slobodu poděli, nego surovomu, i glupomu. Rěčju bilo je očevidno, da narod izobraženi t. j. pametnii, učenii, věštii, i krěposnii mnogo veće srěće uživa, nego onaj, kojega se blagostanje na oružje oslanja. — To su viděli susědi vaši Magjari i zato su osobito u najnovie vrěme, sve sile napeli, da i oni spodobnu srěću steku.

Šta su oni u tu svàrhu poduzeli?

Počeli su svoj narodni jezik gojiti,

njegovati, i izobražavati, jer se narod samo u svome rodjenom jeziku može podučiti, t. j. izobraziti i prosvětiti. — O tom ćemo se iz slědećih rěčih osvědočiti. — Ako će tko da knjigu čita, oli da se šta uči, mora onaj jezik dobro razuměti, u kom je knjiga pisana, ili u kom ga učitelj uči. — Nu narod u obće nerazumi drugi jezik, osim svoga rodjenoga, dakle se samo u ovom podučiti, i izobraziti može. U tudjem jeziku mogu se samo pojedini ljudi izobraziti a nipošto vas narod, jer većina naroda neima prilike za naučit se tudji jezik, a ako i priliku ima, manjka mu vrěmena. — Ili zar se može zahtěvat od seljaka, zanatlie i t. d. da on svoj zanat ostavi, pa da se ide tudju slovnicu ili gramatiku učit? — To pako nije dosta, ako se samo jedan ili drugi čověk izobrazi, valja, da

cěli narod duh svoj prosvěti, ako želi da srětan bude. —

Šta je Magjare smetalo u postiženju ove svàrhe?

Za postiženje izobraženosti jednoga naroda, od potrěbe je veliki broj ljudih, koji bi ukupno za istom svàrhom težili, i njoj shodno radili. — Istina, može se i mali narod podobro izobrazit, kako su se n. p. Holandezi izobrazili, ali takove slave neće oni nikad steći, kakovu Němci, Englezi, kojih mnogo više ima, jer je naravno, da za napravljenje velikoga děla, i mnogo ljudih trěba, i da se u velikom narodu više snage, više pametnih ljudih nahodi, nego u malem kojem puku. A Magjarah svih skupa ima samo do četiri miliuna, i ovi još nigdě ukupno nebivaju, nego su razpàršeni po cě-

loj Ugarskoj i Erdelju, a drugoga srodnoga naroda neimaju u Europi, nego samo u Azii. —

Kako su hoteli Magjari ovomu zlu doskočiti?

Počeli su svoj jezik medju susědnimi narodi razširivati, misleći, da će se razprostranjenjem njihovoga jezika i njihov narod umnožati. — Usled toga su magjarski teatar ili kazalište, magjarsko učeno družtvo, i magjarski muzeum utemeljili, na koja su zavedenja morali takojer Horvati i Slavonci silu novacah platiti. Zatim su dokinuli porabu (upotrěbljavanje) latinskoga jezika, i uveli na město njega magjarski, a to ne samo medju Magjari, nego i kod drugih narodah, imenito kod Slovakah, Něma-

cah, i Vlahah, dapače hoteli su ga i u Horvatsku i Slavoniu uvesti.

A jesu li Horvati i Slavonci pristali na to?

Medjutim su se i Horvati i Slavonci iz čvàrstoga duševnoga sna probudili, i za suncem prosvěte hleptiti počeli, koje drugim narodom jur odavna světi. — Horvati i Slavonci uvidivši, da oni posle bojevah u ratu sada na duševnom polju boj vodititi moraju, ako žele staru svoju slavu uzdàržati, počeli su misliti, kako bi svoju zapušćenu zemlju obradili, tàrgovinu unapredili zanate naučili, fabrike i učione podigli; nu za sve ovo biaše od potrěbe, da se najprie svi stališi medjusobno razuměju, što se samo izobraženjem narodnoga jezika postići može, zato su i oni po-

čeli svoj vlastiti narodni jezik izobražavati.

Nebi li Horvati i Slavonci svàrhu ovu laglje postigli, kad bi magjarski jezik primili?

Dapače bi ju sasma promašili, i to iz slědećih razlogah:

1. Narod se može izobrazit samo u svom narodnom jeziku. Istinu ovih rěčih upoznat ćemo, ako samo jedan pogled na Horvatsku bacimo. Evo ovdě ima mnogo izobraženih ljudih od višjih i nižjih starišah, pa se ipak nemože reći, da je horvatski narod izobražen. — Da bude narod izobražen, trěba, da se svi njegovi članovi, ili barem veća strana prosvěti; nu u Horvatskoj nižji stališi na veoma nizkom stupnju prosvětjenja stoje, i to zato, što su se višji stališi do-

sada uvěk samo němačkim ili latinskim jezikom služili, i spisatelji svoja děla u inostranih jezicih pisali, te ovako nebiaše saveza medju višnjimi, i nižjimi stališi. Ako se pako prostak od pametniega i učeniega nemože nešto naučiti, od koga da se nauči? — Nu uzmimo, da se sva gospoda narodnim jezikom služe, da horvatski i slavonski spisatelji u narodnom jeziku knjige pišu, onda bi zaisto u Horvatskoj i Slavonii znanosti i umětnosti u većoj cěni bile; tàrgovina i rukotvornost bi se digla, i cěla bi kraljevina obilno procvala. — Dobro su to znali Magjari, i zato su sada počeli svoj magjarski jezik obradjivati, isto trěba dakle, da Horvati i Slavonci čine, da i oni takojer svoj narodni jezik goje, u javne poslove uvedu, i u njemu pišu, a magjarski da nikada neprime! — Jer ako se na-

rod njihov porabom učenoga němačkoga i latinskoga jezika nije mogao do sada izobraziti, još manje će to postići jezikom magjarskim, koj se med učene jezike jošte brojiti nemože. —

2. Buduć da je magjarski jezik veoma siromašan. Po svědočanstvu učenih ljudih imaju Magjari samo do 4668 korenitih rěčih (medj ovimi samo 962 svoje; 1898 je slavjanskih, 701 gàrčka; 188 gàrčko-slavjanskih; 334 latinske, 288 němačkih; 268 talianskih; 25 francezkih i 4 židovske); a horvatsko — Slavonsko — Sàrbski t. j. ilirski jezik ima sàm prěko 60.000, kažem šestdeset hiljadah, pravih korenitih rěčih! — Magjari su počeli pravo veleć tek od 20 godinah knjige pisati, a Horvati, Slavonci, Dalmatini, Sàrblji i d. d. ili u jedno da rečem Iliri imaju puno krasnih knjigah,

koje su bile već prie 300 godinah pisane. Istina bog, da su Magjari u najnovie doba više knjigah na svět izdali, nego Horvati i Slavonci; nu pomisliti valja, da je za utemelenje magjarskoga družtva, koje njihove knjige izdava, cěla horvatska i slavonska kraljevina silne novce dopriněla, a za izdavanje horvatsko-slavonskih t. j. ilirskih knjigah nije Ugarska ni krajcara dala. — Neka dadu Horvati i Slavonci ilirskim svojim spisateljem jedan miliun forintih, pa će bàrzo vidit, kako će ilirska književnost (literatura) poslě malo godinah cvasti.

3. Pa da se Horvat ili Slavonac i nauči s velikim trudom magjarski jezik. nemože se š njim niti kroz Ugarsku proturat, jerbo ima mnogo varmedjah, gdě nikakvi magjari nestanuju, i gdě se

ni rěč magjarska nečuje, osim od učenih ljudih; a izvan ugarske kraljevine baš nitko magjarski negovori. — Suprotivno Horvat ili Slavonac, koj temeljito znade svoj narodni jezik, s malim trudom može si pribaviti znanost českoga, poljskoga, i ruskoga jezika, jerbo svi ovi jezici isti imaju izvor, koi i ilirski, i svi ovi narodi jedan su naime slavjanski narod. — Horvat dakle i Slavonac može s velikom koristju sve one lěpe knjige čitati, kojih je na hiljade u ovih jezicih spisano; dapače može, ako je tàrgovac bez znanja drugoga tudjega jezika pol Europe i Azie projti i tja u Ameriku stići, svuda najde ljudih, koji slično ilirskomu jeziku govore. — Ovo sve očevidno pokazuje, da bi Horvati i Slavonci vàrlo nesmotreno radili, kad bi zabacivši svoj narodni jezik, magjarski primili.

Nu mogu li Madjari Horvate i Slavonce prisiliti na to, da njihov jezik u svoju domovinu uvedu?

Nemogu: jer Horvati i Slavonci nisu podložnici Magjarah, nego svoga ugarskoga kralja, kao kralja horvatskoga i slavonskoga; a ovaj se je zakleo, da će on sve pravice, dakle i horvatske i slavonske municipalne braniti, i uzdàržati; i kod svake prigode očituje isti prejasni kralj, da je on pravedan Otac svih svojih podanikah, da je njegova želja, da svaki njemu podložni narod stare svoje pravice uzdàrži.

A što to znači municipalne pravice?

Municipalna prava zovu se one slobode Horvatah i Slavonacah, koje oni,

kano članovi horvatske i slavonske kraljevine uživaju, izvor jim je još ono vrěme, kad se je Horvatska i Slavonia s Ugarskom sdružila; jer vidili smo gori da su se Horvati i Slavonci s Magjari samo pod stanovitimi pogodbami složili. Municipalne su pravice dakle temelj horvatske i slavonske kraljevine; podkopaj temelj, srušit će se cělo zdanje. —

Koja su ta municipalna prava?

Poglavitia municipalna prava (budući sva ovdě navoditi prostor nedopušća) jesu slědeća:

1. Horvati i Slavonci imaju svoga bana, koj s dopuštenjem kralja sazvat može sabor (spravište, Landtag), u kom horvatski i slavonski poklisari věćaju, i za promicanje blagostanja domovine

shodne zakone čine. — Ovo je najvažnije preimućstvo, budući jasno dokazuje, da su ove kraljevine napose sasma nezavisne od ugarskoga poglavarstva.

2. Horvatska plaća samo polovinu danka, koj se u Ugarskoj oprěděljuje. To jest, kad se u Ugarskoj od jednoga jutra oranice 30. kr. plaća, to Horvat od isto tolike njive 15 kr. samo platjati mora.

3. Horvati nemoraju hraniti i uzdàržavati vojnikah. Tko želi znati, koliki je to teret, neka pogleda samo u Ugarsku ili Slavoniu. — Ondě moraju seljaci i gradjani više putah kroz cělu, i više godinah vojake uzdàržati, moraju jim konak dati, moraju hranu, zob, sěno, i t. d. u premalu cěnu davati, i ma ga i sami kod kuće neimali moraju za drage novce kupiti,

iz oka ili boka izvaditi, i njima za nekoliko krajcarah prodati; uz to pako premnogu štetu, i druge kojekakve nebrojene neprilike od njih tàrpiti.

4. Horvatska i Slavonia ima, kao što smo jur kazali, svoj vlastiti sabor; nu osim toga šalje ona i na ugarski sabor tri poklisara od strane Horvatske, Slavonie, i Dalmacie, i ovako se bez znanja i privolenja Horvatah i Slavonacah nikakav zakon u ove kraljevine uvesti nemože.

5. Poglavito mèsto medju horvatsko-slavonskimi municipalni pravicami uzima slobodno kupovanje i prodavanje morske soli, koja je mnogo jevtinia, nego kamenita; u Ugarskoj pako moraju svi skuplju kamenitu sol kupovati.

6. Horvati i Slavonci imaju svoj vlastiti sud, najme banski stol, koi sva-

komu Horvatu i Slavoncu sudi, i zato jim netrěba parnice iliti pravde (procese) s neizměrnimi troškovi u udaljenoj Pešti těrati.

7. U horvatskoj i slavonskoj kraljevini nesmije se ni jedan luteran ili kalvin nastaniti. — Tko zna, kakovi se kàrvavi ratovi u drugih kraljevinah poradi različnosti věre, i zakona vode, u kolikom razdoru, màrzosti, ugnjetavanju, zlobi i jalu više putah gradjani poradi razlike věre žive, on se mora iz svega sàrca veseliti, da u Ilirii ugarskoj jedna věra vlada. — Dà, možemo kazat, da je baš ovaj zakon Horvatsku od neprijateljskog jarma sačuvao; jer da su se Horvati u vrěme turskih ratovah medju sobom klali, màrzili i ugnjetavali, lahko bi jih bio Turčin sve u torbu spravio. —

8. Unutàrnje upravljanje Horvatske i Slavonie sami Horvati i Slavonci obavljaju, dakle i jezik, u kom ravnanje ovo biva, u kom se zakoni sastavljaju, od Horvatah i Slavonacah zavisi, a Magjari jim podnipošto nesmiju svoj jezik narinuti.

9. Ovamo spada i to, da su Horvati i Slavonci imali od prie svoje vlastito kraljevsko Naměstničtvo (Consilium Locumtenentiale, Statthalterei-Rath). Oni su ga prie jednoga věka stopili s ugarskim naměstničtvom, kano očiti dokaz svoje ljubavi k slogi i Magjarom. Nu sada Horvati i Slavonci vide, da jim je ljubav njihova ružno naplatjena. Radi toga tàrse se sada svi pravi horvatsko-slavonski domorodci, da jim se njihov posebni consilium opet povrati, i oni

goje tu stalnu nadu, da će jim milostivi kralj pravednu želju njihovu do skora izpuniti. A ovo bi bilo od prevelike koristi za ove kraljevine. Onda bi se svi poslovi horvatsko-slavonski u njihovoj kraljevini obavljali, i zato bi se moglo sve točnie izvàršiti. Ljudi nebi bili prisileni poradi svakoga posla tja u Peštu putovati, i silne novce trošiti. Magjari se nebi mogli u horvatsko-slavonske poslove měšati. Pravicu bi si sami Horvati i Slavonci krojili, i ovako bi mnogi od njihovih zaslužnih muževah časti dobili, koje sada Magjari imaju. — Tako tu često Censor biva Magjar, koi ni jezika, koi tu vlada, nerazumi. — Ali će mnogi možebiti misliti, da bi to Horvate i Slavonce premnogo stajalo, kad bi oni svoj Consilium imali. Na ovo primetjujem, da Horvati i Slavonci i sada mora-

ju velike novce na ugarski consilium platjati, pa sada je pri istom consiliumu jedan jedini Horvat, i taj je Magjaroman! — A gdě ostaju oni veliki kapitali bivšega horvatsko-slavonskoga consiliuma koji su sada pod magjarskim upravljanjem, — nezna se gdě i kako! — To su dakle poglavite municipalne, t. j. stare horvatsko-slavonske pravice, koje bi odmah Horvati i Slavonci izgubili, kad bi se Horvatska i Slavonia s Ugarskom sasma stopila.

Jesu li već hotěli Magjari Horvatom i Slavoncem njihova municipalna prava otěti?

Akoprem je bilo višeputah na ugarskom dàržavnom saboru opredĕleno, da se municipalna prava Horvatah i Slavo-

nacah nikada više na saborih pretresati, oli sumnji i věćanju podvàrći nesměju, to su Magjari vendar na svakom skoro dàržavnom saboru Horvate i Slavonce ovih pravah lišiti hotěli. — Napose nastojali su pod Karlom IV. pod Mariom Tereziom, pod Leopoldom II. pod Franjom I., i na prošastom saboru municipalne pravice horvatsko-slavonske uništiti. — I, na sadašnjem saboru nastoje oni svakojako Horvatom i Slavoncem njihove municipalne pravice oduzeti. Mnogi su već govorili, da Horvati i Slavonci nikakvih municipalnih pravicah neimaju, da je to sve samo izmišljeno; da su Magjari gospodari Horvatah i Slavonacah, ; zato da jim ovi moraju biti pokorni; da se Horvati i Slavonci nisu s Magjari sdružili, nego da su jih Magjari silovitom rukom preobladali i podjarmi-

li. — Zato su već i odlučili, da horvatski i slavonski poklisari (ablegati) moraju magjarski govoriti, da se magjarski jezik u Horvatsku i Slavoniu uvede, da horvatsko Primorje nespada na Horvatsku i t. d. — Nu milostivi kralj, koi si je za poslovicu odabrao: „pravo braniti," kojemu su Horvati i Slavonci uvěk věrni bili, njih je od tolike krivice i nepravde obranio, ove odluke prenapetih Magjarah uništio, i ovako Horvatom i Slavoncem njihovu narodnost i municipalne pravice, kao što je obećao, — koje su i kralji i Magjari od mnogih stolětjah pripoznali, — sačuvao. (?)

Komu imaju Horvati i Slavonci zahvaliti, da su ove municipalne pravice ipak zadàržali?

Najviše premilostivim kraljem, za-

tim svojim presvětljim banom, svojim hrabrim poklisarom, osobito pako Slogi i jednodušnosti, s kojom su njihovi otci pravice te uzdàržati nastojali, i doista i slavno obranili.

Kada sila mje koristila, kako su počeli někoji Magjari na Horvate nasàrtati?

Počeli su jim dokazivati, da su ove municipalne pravice pravi teret (brěme) za Horvate; i da bi ovi vàrlo pametno učinili, kad bi ih zabacili. Imenito su se tàrsili dokazati, da bi to za Horvate kruto koristno bilo, kad bi svaka horvatska varmedja svoja dva poklisara na ugarski dàržavni sabor poslala, kažuć, da bi onda horvatske varmedje iste pravice imale, koje imaju ugarske varmedje. —

O tom su radili i godine 1841. u Varaždinu na velikom spravištu, ali je Ilirom t. j. pravim Horvatom pošlo za rukom, predlog ovaj ukloniti. —

Kako bi to Horvatom nauditi moglo, kada bi oni po dva poklisara na ugarski sabor pošiljali?

Kad bi horvatske, baš kano ugarske varmedje, po dva poklisara na ugarski sabor šiljale, onda bi se i domaći Horvatah poslovi na ugarskom saboru pretresali, i po tom bi horvatsko-slavonski Sabor suvišan postao. — Budući pako, da bi onda samo šest poklisarah od strane Horvatah u saboru ugarskom sědilo, ugarski poklisari bi uvěke nadvladali, jerbo ugarskih poklisarah ima u Saboru do 100; a horvatski poklisari nebi

onda veće pravo odvětovanja imali, nego i svaki ugarski poklisar, gdě protivno sada tri horvatska poklisara veću važnost imaju, nego tri poslanika ugarska. I to je posve potrěbito, inače bi se mogli na ugarskom saboru zakoni učinili, koji bi proti volji Horvatah bili, jer bi ugarski ablegati uvěk samo za sebe radili, i buduć da bi jih više bilo, vazda bi nadvladali. Ovako bi se kraljevina horvatska malo po malo svojih temeljnih pravah lišila, i najposlě s Ugarskom sasma stopila, a kolika bi ovo šteta za horvatsku narodnost bila! — —

Nu kazat će možebiti tko, da su to samo izprazna strašila ili potvaranja, koja dokazati nije moguće?

Neka Horvatom njihova posestrima Slavonia za priměr služi; Slavonci nisu

prie několiko vrěmena nikada na ugarski dàržavni sabor posebne poklisare odpravljali, nego su bili zastupljeni po tri daržavna ilirska, t. j. horvatsko-slavonsko-dalmatinska poklisara, ali kasnie dadoše se nagovoriti, i tako pošiljaju sada na ugarski sabor posebne poklisare, kao što i ugarske varmedje.

Šta je odtale slědilo?

Sada moraju Slavonci, ne kano Horvati polovinu, nego kano Ugri cěli danak (štibru) platjati, i vojake hraniti; a na prošastom ugarskom saboru načinili su ugarski poklisari zaključak: da Slavonske kraljevine od sada neima, da je Slavonia samo jedna strana Ugarske kraljevine, i da se tamo jezik magjarski na město jezika latinskoga za službeni ili poslovni (kurialni, diplomatični) jezik

uvede, t. j. da se sve odluke, svědočbe, povelje i druga javna pisma, koja su se do sada u latinskom ili slavonskom jeziku sastavljala, od sada samo magjarski pišu; a na sadašnjem Saboru odlučiše, da se nakon šest godinah u Slavonii svi poslovi samo magjarskim jezikom obavljaju, a časti i dostojanstva, da se samo takovim poděljuju, koi će magjarski znati. — To isto zahtěvaju Magjari i od horvatsko-slavonske granice, da se najme i onamo magjarski jezik uvede, bez da su zapitali, dali je to za srěću granice neobhodno potrěbito; kano da slavni horvatsko-slavonski graničari do sada kod svoga narodnoga jezika Ugarsku nisu věrno branili. — Osim toga zahtěvaju, da se granica posve ukine i na varmedje razděli. — Medjutim milost pravednoga kralja nije dopustila, a neće

ni dopustiti, da se narodnost horvatsko-slavonska nogama gazi, doklegod ju budu isti Horvati i Slavonci uzdàržati hotěli.

Ali da uzmu magjarski jezik za službeni, što bi po tom izgubili? Nije li latinski jezik isto tako tudji za Horvate, kano i magjarski?

Da Horvati to nipošto neučine, slědeći ih razlozi nukaju:

1. Nije se moći nadati, da bi Madjari tim zadovoljni bili, ako bi se njihov jezik samo u javne poslove na město latinskoga uveo; dapače bojati se je, da bi ga oni u Horvatskoj sve više i više razprostirali u učione, kuće i istu càrkvu uveli, te najposlě narodni horvatski i sla-

vonski jezik posve utamanili. — Pogledajmo samo u susědnu Ugarsku, da se o temeljitosti ove pravedne sumnje osvědočimo. U Ugarskoj ima po prilici do tri miliuna Magjarah, a pet miliunah Slavjanah, Němacah, i Vlahah i t. d. — Ovi su takojer primili jezik magjarski za službeni, zapostavivši svoj narodni jezik, i to u nadi, da Magjari neće više zahtěvati, dočim su jim jur toliku žàrtvu priněli. — Nu — šta se dogodi? Poslie malo vrěmena počeli su jim narivat magjarski jezik u iste crkve, i ako se je tko opirao, oli vlastitu svoju narodnost braniti usudio, bio je strogo pedepsan. — Tako se sluči godine 1828. u Lajoš-Komaromu u luteranskoj župi, koja se iz Slavjanah sastoji, da su bili ondašnji stanovnici, što nisu hoteli silom narinutoga si magjarskoga župnika (paroka) i učitelja, koi bi

jim u njihovom narodnom jeziku službu božju obavljao, i děcu učio. — Tako se odluči godine 1841. u luteranskoj župi Kiš-Csalomü, gdě sami Slavjani stanuju, da se poslě deset godinah služba božja nesme u drugom nego magjarskom jeziku ondě obavljati. — Tako moraju Němci u Jelšavi magjarske prodike slušat. — Tako u Mohaču u Baranjskoj varmedji, gdě se prie 30 godinah ni rěč magjarska čula nije, sada se ni rěč ilirska u školah nečuje. A tako biva u Baču, u Baji u Radni i t. d. — Nu zašto da daleko priměrah tražim. Eto u susědnom Medjumurju, gdě sami koreniti Horvati stanuju — (u čistoj horvatskoj zemlji buduć je Medjumurje do nedavno na Horvatsku spadalo) moraju se děca u jutro, najdragocěnie doba, u magjarskom, koga niti znaju, niti razume, a samo poslě podne

u svom narodnom jeziku učiti; pa šta više, učinila su magjarska gospoda odluku, da se Medjumurje od biskupie Zagrebske baš posvě odcěpi, budući mladi duhovnici, koji iz Zagreba dolaze, kano pravi Horvati, svoj materinski jezik ljube, i neće ondašnje Horvate da pomagjare. — A jedan kanonik Zagrebački I. H. poslao je god. 1842. 5000 fr. srebra Magjarom u tu svàrhu da se u Medjumurju podigne učiona, gdě će se horvatsko-medjumurska děca magjarski učiti. — Nije li dakle očevidno, da ista sudbina (Schicksal) i druge Horvate čeka, (bez da Slavoniu i napominjem), kad bi se zamamiti dali, te na město latinskoga oli svoga narodnoga magjarski jezik u javne poslove primili. — Ali Horvati i Slavonci to niti mogu, niti hoćeju učiniti; i to zato:

2. Što je za njih latinski jezik mnogo važnii i koristnii, nego magjarski. — Latinski jezik je skoro najizobraženii od svih jezikah, u njem su dosadanji zakoni pisani, u njem su skoro svi domaći pisci děla svoja sastavili, on ima osim toga hiljade najboljih i najkrasniih knjigah, on je literarni, t. j, književni jezik cěloga světa, on je kod Horvatah i Slavonacah mnogo više razprostranjen, nego magjarski; on dakle kod Horvatah i Slavonacah za njihovim narodnim, od Boga im danim jezikom pàrvo město uzima. — A magjarski ni jednu od ovih koristih neobećaje, niti obećati može, budući je magjarski narod malen, i jezik magjarski kruto siromaški, a narod mali ima i malo spisateljah i malo knjigah. — Horvati dakle i Slavonci nebi nipošto pametno učinili, da latinski jezik s madjarskim zaměne; a osobito.

3. Budući bi po tom Horvati i Slavonci polag najboljih svojih sposobnostih, svagdě zapostavljeni, a Magjari predpostavljeni, bili. — To je posve naravno. Rodjeni Magjar uvěk će bolje znati madjarski, nego Horvat, jer je onaj magjarski jezik tako veleć s materinskim mlěkom usisao, dočim ga Horvat oli Slavonac samo kasnie nauči. Ako bi dakle neobhodno potrěbno bilo, da svaki, koi, kao što Magjari zahtěvaju, u Horvatskoj ili Slavonii kakvu čast dobiti želi, dobro magjarski znade; onda bi Magjar Horvata i Slavonca naravno nadvisio, i onako bi se malo po malo sve više Magjarah u domovinu horvatsku i slavonsku uvuklo, i Horvati i Slavonci bi vrěmenom u srěd mile domovine svoje iz svih javnih častih izključeni bili. — A šta bi bilo s njihovimi sadašnjimi zaslužnimi, i u

službi domovine osědjenimi poglavari? — Ili bi morali u svojoj trudnoj starosti tudji jezik, suhu gramatiku kano mala děca učiti se, ili službe se odreći, a zar to nebi bila gadna nezahvalnost? — Rěčju Horvati i Slavonci nemogu primit jezik magjarski za službeni, jer da oni Magjarom samo jedno municipalno pravo ustupe, s vrěmenom bi sva izgubili; kraljevine Horvatske i Slavonske bi nestalo, horvatski i slavonski jezik bi se zanemario i propao, horvatski i slavonski narod bi se utamanio, i iz dogodovštine narodah izčeznuo. A zar bi se mogao toli nezahvalan Horvat oli Slavonac naći, koi bi to dopustio, koi bi slavu roda svoga u tavni grob zakopati dao? —

Ali Magjari kažu: zašto vi nećete primiti na město màrtvoga latinskoga jezika, živi magjarski, kojim se čitav jedan živući narod služi?

Ako je bolje jezik živi, nego màrtvi, a Horvati i Slavonci neka onda najbliži živi, t. j. narodni svoj jezik u javne poslove uvedu; neka u ilirskom jeziku na saboru, u spravištih vĕćaju, svĕdočbe i povelje pišu. —

Bili to Horvati i Slavonci mogli učiniti?

Zašto ne? — Oni su isto tako slobodni, kano Magjari, jezik ilirski, kao što jur gori rĕkosmo, jest „jezik sveti." On je bio vazda u velikoj važnosti kod ugarskih kraljevah. Za dokaz nam mo-

že služiti jedna diploma, koju je podělio Koloman kralj horvatsko-ugarski godine 1105. Martinu Lapsanoviću pradědu slavne familie Oršićah. Diploma ova pisana je u čistom narodnom jeziku, i čuva se i dan danas jošte u arkivu spomenute slavne familie. Ovo je neopovàrživi dokaz, du su se někoć ugarski kralji ilirskim jezikom služili. Zašto se dakle nebi i isti Horvati i Slavonci ovim svojim jezikom javno služili, čim to okolnosti dopuste? —

Šta je u ovom obziru najveća dužnost svakoga Horvata i Slavonca?

Sveta dužnost je svakoga Horvata i Slavonca, da on toli lěpi, bogati, i slavni svoj jezik, koj mu je njegova majka tako rekuć u sàrce usadila, kojim su se někoć njegovi hrabri dědovi pravom po-

nosili, — koj se je sa kraljevskog prestolja orio, i koj bi sada drugi radi utamanili, — dà ovaj svoj jezik, kano sveto blago čuva, štuje brani i ljubi. — Osobito pako dužne su rodoljubne lěpotice horvatske i slavonske ljubav prama domovini i narodnosti u mladjano sàrce nježne svoje děce duboko ucěpiti. — Tà krasne horvatsko-slavonske kćeri uvěk su se rodoljubjem odlikovale, više puta oružjem proti dušmanu mile svoje domovine neuplašivo vojevale, i zato njihovu slavu i udaljeni potomci slave, i slaviti će do věka. — Dobro mi znamo, da srěća domovine velikom stranom od materah zavisi. Ako već majka mladjano sàrdašce svoga sinka nauči kucati za domovinu, doista se ono nikada više rodu i domu svomu iznevěriti neće; jer što majka uči, to čověk mnogo dublje

u sàrce ucěpi, nego ono, što od drugih čujemo. — Nu hvala Bogu! ima jošte i sada vrědnih kćerih starih Horvaticah i Slavonkah, koje sa ponosom javno očituju, da u njih ilirska kàrv teče, — koje sveto svoje zvanje i dužnost poznaju, te odhranjuju domovini věrnu děcu.

A misle li svi Horvati i Slavonci ovako?

Žaliboże nemisle! — Ima jih jošte, koji svoj rod, svoju domovinu, svoj jezik zabacuju, zametaju, zanemaraju i upravo da kažem tudjim se kipovom klanjaju.

Zašto to oni čine?

Jedni to čine iz neznanstva, oni govore, da ilirski jezik nije sposoban za

višje izobraženje, da on nije vrědan te časti, da bi se u njem diplome, i druge svědočbe pisati mogle. — Uzmimo, da je to, ko što nije, i istina, da narodan jezik Horvatah i Slavonacah nije posve izobražen: pa zar je to dovoljni razlog, da ga zato priziraju? Što bi mi kazali onom dětetu, koje bi svoju majku odrinulo i ostavilo, da pogine zato, što je ona mnogolětnim trudom za svoje děte, oslabila, i što trěba lěka, da se okrěpi? — Nebi li ga nezahvalnim i bezčovečnim nazvali, nebi li ga màrzili i proklinjali? — Isto prokletstvo zaslužuje svaki onaj nezahvalni Slavonac i Horvat, koj god svoj narodni jezik, i domovinu zato zanemaruje i zabacuje, što se ona radi tri sto godišnjih ratovah nije mogla na onaj stupanj prosvećenja i izobraženosti popeti, na kom drugi narodi stoje. — I

Horvati i Slavonci mogu se za stalno nadati, da će se na skorom tamo popeti, ako se samo svi slože, jer zaisto narodni njihov jezik nije tako prost i neotesan, kao što se to mnogim ljudma čini. — Neka znadu ovi, da je bilo, i da ima još i sada učenih glavah, koje su ilirski jezik za najkrasnii, najugodnii i najbogatii od svih světa jezikah proglasili, da je bio jezik ovaj u Turskoj Albanii, Vlaškoj, a u Sàrbii je još danas jezik službeni iliti diplomatički; da su Horvati imali ugarske zakone, ili tako zvani „Corpus iuris hungarici" u svoj narodni jezik prie prevedene, negoli isti magjari, i da oni imaju osim toga mnogo lěpih i koristnih knjigah u njem pisanih. — Ovo očito pokazuje, da bi oni za kratko vrěme isto toliko knjigah, isto tako bogatu književnost imali, kao

što drugi narodi imaju, samo da se slo-
že, i složno na izobraženju svoga jezi-
ka rade.

A zašto nĕki Horvati i Slavonci svoju narodnost i domovinu preziru?

Nĕki iz prave himbenosti dom i rod svoj zabacuju, za neznatan dar, i —, —, inostrani jezik u svoju domovinu uvode, i progone one Horvate i Slavonce, koji narodnost svoju nastoje uzdržati. To su najljutie zvĕri, najpogibelnija kuga Horvatske i Slavonie; to su oni ljudi, od kojih David kralj vapi: „Oni, koji kruh moj jedu, podigli su se proti meni!“ Spomenuti izdajice horvatske i slavonske dočim pred svojimi zemljaci lažu, da oni horvatsko-slavonsku narodnost najbolje štuju i ljube, sĕju medju njih

kukolj razpre i màrzosti; omrazuju jih sa ilirskimi domorodci, i bacaju ovako domovinu svoju u ruke nepriateljah. — Zato više, nego i komu drugomu, Horvatom i Slavoncem valja osobito u ovo doba dobro upamtiti Isukàrstove rěči: „Čuvajte se od krivih prorokah, koji kvam dolaze u jagnjećoj koži, a iz nutra su vuci grabljivi!“ —

Nu imali još i pravih horvatsko-slavonskih domorodacah?

Hvala Bogu! ima jošte puno Horvatah i Slavonacah, koji svoj rod i domovinu vàrhu svega ljube, o njezinoj srěći danom i noćju rade, i vole prie umrěti, nego dopustiti, da se horvatsko-slavonski narod i jezik utamani. — Ovi su prava domo-

vine dika, stupovi svoje narodnosti; samo žalibože, što se neslažu u putu, kojim bi se iti moralo, da se horvatsko-slavonski jezik izobrazi. Jedni kažu, da je dosta za izobraziti horvatski jezik, ako se Zagrebska, Križevačka i Varaždinska varmedja, zatim jedan dio horvatske granice sjedini, ako se baš onako pisalo bude, kao što se u Zagrebu govori, i misle, da jim na Slavonce, Dalmatine, i ostale Horvate netrěba ništa gledati. — A gděkoji Slavonci opet govore, da je bolje, ako oni sami za se svoj slavonski jezik izobraze, da oni mogu knjige u svom jeziku pisati, na svet izdavati, i svoju književnost podupirati i bez Horvatah i t. d.

Nu mogu li oni svàrhu tu podpuno postići?

Svàrha onih Horvatah, koji Zagreb-

skim jezikom ili bolje podnarěčjem svoj narod izobraziti nastoje, zaisto je plemenita; nu srědstva, koja su odabrali, nemogu jih nikada k svàrhi dovesti. — Jer za izobrazit narod trěba mnogo knjigah, mnogo spisateljah i mnogo kupacah. — To je već vàrlo izobražen narod, gdě se medju 50,000 ljudih jedan spisatelj nalazi, Horvatah pako, koji tako govore, kano Zagrebci, ima od prilike do 800,000 ljudih iz medju ovih bilo bi dakle samo 16 spisateljah. A je li moguće pomisliti, da bi ovih 16 spisateljah toliko knjigah spisalo, koliko trěba, da se svi stališi, svi članovi horvatskoga naroda mogu podpuno izobraziti, t. j. svemu onomu se naučiti, što jim znati trěba. To isto valja i za Slavonce, koji kažu, da oni mogu svoj slavonski jezik sami izobrazi-

ti i svoju književnost podupirati i bez Horvatah. —

A kako su naumili drugi horvatsko-slavonski domorodci narod svoj izobraziti?

Oni su odabrali za pisanje knjigah takav jezik, koj se u više krajevih govori, i to je jezik ilirski, ovaj bo se svuda medju Balkanom i Velebićem govori. Jezik ovaj govori sa malom proměnom do 12 miliunah ljudih! — Ovdě dakle valja da se možemo nadati, da će biti dosta kupacah i dosta spisateljah, jer po gori navedenom računu imali bi do 240 spisateljah, da svaki od nijh za godinu dana samo po jednu knjigu napiše, to bi Iliri imali poslě několiko godinah na hiljade knjigah. — Isto tako učinili su

svi Europejski ostali izobraženi narodi, jer u ni jednom narodu negovore svi ljudi jednako. Svaki dakle narod odabra si za pisanje knjigah najbogatie i najlěpše narěčje (dialekt), a kod kuće govori svaki, kako mu drago. — Tako n. p. štajerski Němac nerazumie skoro pruskog Němca, kad ovaj govori, pa opet obadva jednako pišu. — Mletčan (Venetianer) jedva da razumie Napuljca (Neapolitaner), kad šnjim govori, tolika je razlika u njihovom podnarěčju (subdialekt), pa se vendar u pisanju svi jednim jezikom služe. — Tako su i Magjari učinili, i oni se složiše u pismenom jeziku, premda Magjar kod Debrecina posve drugač govori, negoli Magjar Sikulski. — To nije dakle ništa novoga, ništa pogibelnoga, što su se i horvatsko-slavonski domorodci u pismenom jeziku

složili; to svi učeni odobravaju, i samo se tomu čude, da to oni već prie učinili nisu, i da se nalazi još ljudih, koji se toli plemenitomu sjedinjenju protive. —

Zašto nisu odabrali ilirski domorodci onaj jezik za pisanje knjigah, kojim se služe Horvati u Zagrebu i njegovoj okolini?

To nisu mogli učiniti iz slědećih razlogah:

1. Tko piše knjigu za narod, onaj želi, da ga cěli, ili bar veća stran naroda što bolje razumie, za svàrhu svoju dakle lasnie dokučiti, mora se i većoj strani naroda prilagoditi. — Ilirah ima do 12 miliunah; a od ovih samo do 800,000 tako govori kao Zagrebci. Nije li dakle bolje naravno, da se svaki spisatelj voli

prilagoditi 11 miliunom, nego jednomu, i to ne cělomu miliunu, a to tim više budući i Zagrebci toli lěpi i bogati jezik ilirski s neznatnim trudom razumiu, dà, šta više, mnogi jurve i dobro govore, što jim doista na čest služi. — Medjutim ako spisatelj želi, da ga samo oni Horvati razumiu, koji oko Zagreba stanuju, onda neka posve tàko piše, kao što oni govore, za koje piše, to mu nitko neprěti, niti će mu tko zaměriti. Nu za izdati na svět poveće skupe knjige, trěba je mnogo kupacah, a da takovih u okružju ili kotaru Zagrebskom mnogo neima, niti jih može biti, svaki znade. Grěši li dakle onaj, spisatelj, koi za one piše, od kojih se nada, da ćeju u većem broju njegove knjige kupovati i njemu troškove platiti.

2. Drugi uzrok, zašto se nemogu

u zagrebskom podnarěčju sve knjige pisati jest taj, što je ono kruto pokvareno. Gorni Horvati obitavaju medju Magjari i Němci, i neprestano šnjimi obće: odatle nastade, da su mnoge tudje rěči u horvatsko narěčje uměšane, i cělo narěčje izgàrdjeno tako, da isti Horvati više putah misle o gděkojoj rěči, da je Horvatska, pa je tudja. Možebiti neće mi mnogi věrovati, da ima, osobito u turopolju, ljudih, koji su već jadikovali: „Joj, joj, kak su nam Ilirci naš lěpi horvatski „vivat" s krajnjskim „živio" zaměnili! — kao da „vivat" nije latinska, a živio prava korenita horvatska rěč! —

3. Tretji razlog, radi kojega se Zagrebsko podnarěčje nemože u knjige uvesti, jest taj, što u njem vàrlo malo knjigah ima, dočim ih se u ilirskom jeziku do hiljade nalazi. Pošto bi dakle

kuću počimali na novo zidati, kad je već na pola gotova?! —

Ali pitat će tko: „neće li po tom naš zagrebski jezik propasti, kad ćemo u ilirskom jeziku knjige pisati?“

Bože sačuvaj, da pače će se onda još više izobrazit i podići, jer će se sve tudje rěči iztrěbiti i čiste horvatske primiti. Onda će biti zaisto medju ilirskim i zagrebskim govorom veoma mala ili posve neznatna razlika, jer će se i iz ilirsko-književnoga narěčja někoje rěči izbaciti i na město njih čiste horvatske primiti. Neće se n. p. pisati tàrpeza, nego stol, buduć je ono gàrčka rěč, i t. d. Da pako ilirski jezik nenaměrava

zagrebsko podnarěčje uništiti, to dokazuju neoprovàrzivo dosadanji dogadjaji. — Evo ima već osam godinah, od kada se u Zagrebu čisto ilirski piše, pa je baš ovo zagrebsko podnarěčje podiglo, i važnost mu pribavilo. Prie osam godinah jedva da se je tko usudio u Zagrebu na ulici horvatski govoriti, jer se je imao bojati, da će ga tko pogàrditi oli izsmijati, à sada se zaisto nitko više nestidi, dapače se ponosi time, što horvatski znade; sad se već na saborih i spravištih toli dàržavnih toli varmedjskih javno horvatski govori. Tako će bit i u buduće: kod kuče će svaki govorit, kak mu se dopada, a knjige će pisati u onom jeziku, u kojem veća stran ilirskoga naroda govori. Tako je kod drugih narodah. Austrianski Němac piše čisto němački, nu kod kuće govori onako, kao što su njegovi

predji govorili. Književni jezik nije ni ovdě udušio domaće narěčje. — Napokon, ako Horvati prime u svoje knjige jezik ilirski, kojim i susědne pokrajine govore, to će jih užje s njimi skopčati, s posestrimom Slavoniom; a toga jim sada osobito trěba. Hvala Bogu! kad već i Slavonci uvidjaju, da Horvati dobro za njih misle, da jim Horvati (kao što něki govore) nepružaju samo zato ruku, jer jim je i samim do živca došlo; i da su jih baš Magjari utamaňiti hotěli. Ako se može manji Erdelj (Siebenbürgen) bez Ugarske uzdàržati, i veću jošte slobodu, nego bi ova imati: zašto se nebi mogle dvě kraljevine, Horvatska i Slavonia, ako samo složne budu, uzdàržati bez Ugarske pod zaštitom svoje konštitucie i vladajuće kuće, koje je interes i želja, da se svaki njezin narod izobraža i srětan postane.

Šta se odatle učimo?

Da obadve domorodne stranke isto žele, najme izobraženje i usrěćenje drage domovine i miloga naroda svoga; samo po raznih putovih k ovoj svársi stupaju. — Neka dakle jedna strana nemàrzi na drugu, nego neka si složne ruke dadu, i u bratskoj ljubavi za uzvišenom svàrhom i plemenitom naměrom teže. Horvatski prosti spisatelj neka nemàrzi ilirskoga spisatelja, ali niti, ovaj neka neprezira onoga, koi u zagrebskom podnarěčju piše, jer je jedno i drugo njihovo. „a dojti će vrěme, kad gospodar od kuće dojdje i odělit će kukolj od pšenice; dotle pako neka svaki ima ustàrplenje," veli sv. pismo. — —

Ali, kazatće Zagrebci, mi ovaj jezik nerazumiemo? —

Kad bi to, kao što nije, i istina bila, — moramo dodati, da se svaki, koi šta znati želi, prie učiti mora, jer bez muke nie nauke, veli narodna poslovica. — Neima naroda na cělom širokom světu, koi bi baš onako pisao, kao što govori! — Tko to nevěruje, neka samo uzme jednu novu němačku oli magjarsku knjigu, i neka ju dade prostomu, koi čitati znade, Němcu oli Magjaru u ruke, vidit će, koliko će mu ovaj ili onaj znati iz nje kazati: Zaisto malo oli posve ništa, jer je neće razuměti, buduć je mnogo drugač pisana, nego on govori. I to je tako naravno. U knjigah se piše o stvarma, o kojih se u domaćem životu nikada negovori: dakle mora

biti ondě i rěčih, koje mi u domaćem životu neupotrěbljavamo, nu koje su zato ipak prave horvatske rěči: Tako Zagrebac mnogi misli, da su rěči: poruk, Perun, Župan, i t. d. bog zna kakove nove izmišljene ilirske rěči, a one su prave starinske horvatske, koje se i dan danas u někojih stranah horvatske domovine upotrebljavaju. — U obće to samo valja znati, da se književno ilirsko narěčje osim male razlike, od zagrebskoga podnarěčja samo okančanjem rěčih razlikuje, i da je malo rěčih, koje se nebi nalazile u obojem narěčju. — Može dakle i jedno i drugo lasno razuměti, samo koi hoće! —

Drugi će opet pitati: „zašto se ovaj obći književni jezik zove baš ilirski?“

Zato, jer ga cěli ilirski narod go-

vori, dakle ovaj jezik nije samo vlastitost Horvatah, Slavonacah, Sàrbaljah i t. d. napose, nego i svih njihovih suplemenikah. — Zato pravo piše Josip Kušević, pridvorni Savětnik (Hofrath) u svojoj knjigi, u kojoj horvatsko-slavonska municipalna prava razlaže, na strani 78. da se u Dalmacii, Horvatskoj, i Slavonii govori jezik horvatsko-slavonsko-ilirski. — A tko može o ovom ověnčanom branitelju horvatsko-slavonske narodnosti sumnjati, da on nije pravi Horvat, jer je ovo pisao? — Medjutim jezik ovaj nezove se zato ilirski, kao da se nemože horvatskim, slavonskim, dalmatinskim, sàrbskim zvati, nego zato, jerbo ga ne samo Horvati oli Slavonci napose govore, veće i Sàrbi, Dalmatini, Bošnjaci i t. d. rěčju svi Iliri. — Inače bi se morao zvati: horvatsko-slavonsko-dalmatinsko — i t. d. —

i t. d. — bosanski jezik, a to je i mučno izgovarati, dakle je bolje jednom rěčju ilirski, jer se po čitavoj Ilirii ori. — U ostalom ništa to nesmeta, što Sàrblji ovaj jezik zovu sàrbskim, Slavonci slavonskim, Horvati horvatskim, jerbo ga ne samo u Sàrbii, Slavonii, u starinskih stranah Horvatske, najme u Dalmacii, Bosni, i t. d, nego i u današnjoj horvatskoj granici i horvatskom primorju govore. A može li tko tajiti, da Otočki, Ogulinski, Slunjski i t. d. graničar nije pravi Horvat, tako kao što i varašdinski oli krapinski Zagorac. S pravom dakle može se književni taj jezik horvatskim, sàrbskim ili slavonskim zvati; nu istim pravom i ilirskim, jer se šnjim služe svi stanovnici negdašne velike Ilirie, svi potomci starih Ilirah, a Horvati, Slavonci i t. d. da su potomci Ilirah, to smo već

gori viděli; to potvàrdjuje i gori spomenuti slavni spisatelj **Iosip Kušević** na strani 2. svoga izvàrstnoga děla; „**De municipalibus iuribus et statutis regnorum Dalmatiae, Croatiae et Slavoniae.**“

Ali govore drugi, ta kako se mi možemo zvati i Horvati i Iliri?

Baš onako, kao što se netko zove Marko Bogdanović, Marko je njegovo vlastito ime, kojim se kod kuće služi: a Bogdanović je njegovo prezime, kojim se onda služi, kad hoće da kaže na koju familiu spada; a kad tko kaže: **ja sam Ilir iz Horvatske**“ baš kao što bi kazao u stanovitom razměrju: ja sam Horvat od Zagreba“ oli Slavonac od Požěge. — Ovako se stvar i ovdě ima kad tko hoće da kaže na koi narod spada,

onda veli da je Ilir, al kad ga tko zapita: odkuda si? kazat će iz Horvatske, Slavonie i t. d.

Nije li to pogibelno, da se Horvati, Slavonci i t. d, zovu Iliri?

Što nije od dvě hiljade godinah pogibeli doněło, to je valjda ni sada doněti neće, těm manje, dočim ime Ilir ni najmanje nije na uštàrb imenu Horvat, Slavonac i t. d. kao što to niti Sasu (Saxonu) nauditi nemože, ako kaže, da je Němac.

Nu, nebi li moglo Austriansko Vladanje rěći: Krajnska i Koruška zove se Iliria: Horvati i Slavonci se zovu takojer Iliri; dakle Horvati i Slavonci spadaju na Krajnsku?

Nipošto. — To ga se Horvati i Sla-

vonci neimaju bojati iz slědećih razlogah:

1. Da Austriansko Vladanje želi Horvatsku i Slavoniu s Krajnskom s jediniti, ono nebi zaisto pitalo, kako se Horvatska i Slavonia zove.

2. U granici horvatsko-slavonskoj obitavaju pravi Horvati i Slavonci, i stoje uvěk pod vojničkim upravljanjem, pa jošte nikomu nije na um palo, da reče: „nezovimo se Horvati ili Slavonci, jer ćemo takojer vojničko upravljanje dobiti.“ —

3. Zapadna stran Bosne zove se turska Horvatska, pa zar i naša Horvatska Turskoj prinadleži?

4. U Zagrebu izlaze od 18 jur godinah němačke novine, i němački jezik bio je u obće više razprostranjen u Zagrebu, nego horvatski, pa ipak nije nit-

ko ni pomislio, da će zato Horvatska pod nemačko upravljanje spasti. A sada, sada u 19. izobraženom věku, bojali su se někoji, da će se Horvatska s Krajnskom s jediniti zato, što su u Zagrebu ilirske novine izlazile. — Zaisto bi morao čověka mozag zaboleti, prie, nego da takova šta i pomisliti, a kamo věrovati i javno govoriti može.

5. Nu najveći poruk (jamac) konstitucie iliti ustava i nezavisnosti horvatske jest milostivo Vladanje. — Eto poslě francezkoga rata stajala je něko vrěme Horvatska pod austrianskim Vladanjem, a milostivi Kralj je po dokinutoj pogibeli Horvatom iz drage volje njihovu konstituciu natrag povratio. — Ta ima već osam godinah, od kako su se mnogi horvatsko - slavonski domorodci ilirskim imenom opet služiti počeli, pa

Horvati i Slavonci nisu zato jošte od svojih pravah i sloboštinah izgubili, ni koliko pod noktom càrnoga. Nije li dakle skrajna bezobraznost potvarati svoga milostivoga kralja takovom nepravdom i grabljivostju? Nu dobro ja znadem, da je ova brižljivost samo izmišljotina, neprijateljah i zlobnih dušmanah ilirske narodnosti, koju oni ni sami nevěruju, i samo zato medju lahkoumne Horvate i Slavonce siju, da jih medju sobom omraze i zavade: a gdě se dva svadjaju, ondě tretji obično dobiva. — Kamo sréće, da Horvati i Slavonci već jedan put oči otvore, i da više věruju svojima očima, nego tudjim jezikom! —

Neće li horvatski plemići, imenito Turopoljci pravice svoje izgubiti, kad se budu Iliri zvali? — Tà oni nisu kao Iliri, nego kao Horvati pravice svoje dobili?

Nipošto. — Nu prie, nego to pita-

njerěšimo, trěba znati, da Horvatom nitko nezapověda, da se Iliri zovu, a još manje jim tko zabranjuje, da se Horvati nezovu; nitko nezahtěva, da Horvat Slavonac i t. d. slavno svoje ime zabaci, dapače isti ilirski domorodci sa ponosom izpovědaju, da su oni Horvati, Slavonci i t. d. i nebi pod nipošto dopustili, da jim tko ovo ime otme. — Medjutim dòčim kažem, da se horvatsko-slavonski plemići nemoraju zvati Iliri, nevelim, da se oni ovako baš zvati nemogu. Dà, mogu si oni podpunim pravom ime ilirsko prisvojavati, jerbo stanuju u staroj Ilirii, potomci su starih Ilirah; u ugarskih zakonih, kod ugarskih i drugih spisateljah zovu se Iliri, isti njihovi bani zovu se ilirski bani, što medju ostalim potvàrdjuje nadgrobnica bana Benedikta Thurocia god. 1616. preminuvšega i

u Vinici sahranjenoga. Tkogod bi dakle želio horvatskim i slavonskim plemićem ilirsko ime uzkratiti, on bi nogama gazio horvatsko-slavonsku historiu i pravice; a na takvi se način nikomu pravica nekroji. — Poznato je, da su ilirski domorodci većinom plemići, nebi li se dakle oni sami prevarili, kad bi se s Krajnskom sdružiti nastojali, gdě i plemići moraju danak platjati? Jeli moguće, da bi se toliki ljudi hotomce svoje slobode lišiti, i u okove staviti nastojali, da bi kano jarci u vatru tàrčali? Ta koi neće, da plemenit bude, onomu netreba, da se baš s Krajnskom složi, on se može, za polakšati i drugoj svojoj neplemenitoj bratji teret, plemstva i ovdě odreći!

Odkuda prěti veća pogibel horvatsko-slavonskim plemićem?

Više se moraju bojati, ne samo ple-

mići, nego ukupno svi Horvati i Slavonci, da jim pravice nepoginu, kad bi Horvatska i Slavonia svoja municipalna prava izgubila, oli svojvoljno sąma odbacila, i po tom se s Ugarskom stopila. — Evo već su mnoge ugarske varmedje odlučile, da se na sadašnjem ugarskom saboru i plemići prisile, da danak (porez, štibru) plate, te ostale terete kao i neplemići nose. Pa čudne stvari! — Turopoljci primili su ovim varmedjam za volju magjarski jezik; dakle zabacili su hotomce svoja municipalna prava; oni su se varmedjam magjarskim u naručaj bacili, očekivajući od njih obranu svoje plemenštine, proti namišljenomu nepriatelju, kojemu nikada na um palo nije u njihove pravice dirati. — Čujmo, što nas u spodobnom slučaju basna jedna uči: "Zec, nevidivši još nikada rogata jagnje-

ta, kruto se uplaši, kad ga jednoć na putu ugleda i stade běžati. Malo dalje susretne vuka, i zamoli ga, da bi ga od rogata jagnjeta obranio. Vuk mu tu u-slugu drage volje obeća, i doda, da će ga ondě sakriti, gdě ga jagnje zaisto vi-še nenajde, i u taj par ga progutne.“ — Ja to baš nebi za grěh dàržao kad bi i horvatsko-slavonski plemići bar něko-ju čast danka siromašnomu kmetu plati-ti pomogli: nu ovdě sam hotio samo lu-dost turopoljskoga i u obće magjarsko-ga mudrovanja pokazati. Turopoljci za-to màrze na Ilire, jer se boje, da mora-ju danak (štibru) platiti, radi toga odlu-čili su pomagjarit se, samo da bi dobili pomoć proti Ilirom od magjarskih var-medjah, koje same o tom rade, i koje su većom stranom već odlučile, da se i plemstvu poreza (štibra) narine.

Mnogi će opet pitati, evo u Ugarskoj je svagdě magjarski jezik uveden, kako će dakle děca naša službu dobiti, ako budu samo ilirski govoriti znala?

Premda se ovaj zakon samo na Ugarsku u strogom smislu, dakle nipošto na Horvatsku i Slavoniu, proteže, znati vendar valja, da kao što se neće onaj Magjar na visoke časti popeti, koji osim svoga jezika ni jedan drugi neznade, tako mora i svaki Horvat i Slavonac, koi želi veće kakvo dostojanstvo, izvan domovine zadobiti, više jezikah naučiti. A to zaisto ništa nije moguće; to je i do sad bilo; a i sada mora svaki horvatski i slavonski poglavar bar dva jezika znati. — Drugo je naučiti tudji jezik, a dru-

go je zabaciti svoj narodni. — Nu mladež ilirska još će i tu korist imati, da znajući temeljito svoj narodni jezik, lahko će se naučiti i svaki drugi, osobito magjarski, u kome ima polu ilirsko-slavjanskih rěčih, samo ako uvidi, da joj je znanje ovoga jezika neobhodno potrěbno, šta se jošte hvala Bogu i srěći junačkoj! bojati neima!!! —

Zašto nosu ilirski domorodci surke i càrvene kape?

Baš zato, da i izvana pokažu, da oni nisu krajnski Iliri, kao što se to někojim šuplim glavam sanja, koji žalibože vlastitu svoju historiu malo poznaju, i o narodu svome tako malo znadu, da misle, da ovo nije prastaro narodno horvatsko-slavonsko nošivo, kojim se ilirski narod

od nĕgda i dan danas odĕva. — Da càrvene kape, nisu ništa izvanrednoga, to će svaki dopustiti, koi je i ole po Horvatskoj, osobito u granici, putovao; ondĕ je vidio, da ne samo Horvati, nego i Horvatice càrvene kape nose. Šta da kažem o Sàrbii, Dalmacii, Bosni i t. d. gdĕ drugo skoro i nenose na glavi, osim càrvenih kapah. — U Beču, u Moravskoj i u Českoj ima mnogo fabrikah za càrvene kape, imenito u Českoj napravljà se svake godine do miliuna carvenih kapah. — Da pako cárvene kape ništa nisu pogibelnoga, to pokazuje i ta okolnost, što su još u prošastom francuzkom ratu insurekciaši, imenito Turopoljci, takojer càrvene kape, pojase, i carvene kabanice nosili! O gdĕ su ona blaga vrĕmena, kad su stari Horvati u càrvenih kapah svoju nezavisnost, i svoje pravice

složno braniti! — A šta se surkah tiče, to bar svaki lasno vidi, ako nije slěp i ćorav, — da je to pravo narodno horvatsko - slavonsko nošivo. Kamo srěće, da bi je svi Horvati i Slavonci poprijeli, nebi se zaisto dan na dan za nove mode toliki novci tako rekuć badava razsipavali! —

A zašto nose gàrb (Wappen) ilirski, najme zvězdu i měsec?

Danica i mladi měsec bio je jur od dvě hiljade godinah gàrb cěle Ilirie; to pokazujn novci, koje su dali rimski cari kovati u Ilirii, koji se i sada jošte nalaze, i nose isti gàrb ilirski. Nebi li se dakle směli Horvati i Slavonci těm ponositi, da su oni slavnoga i prastaroga toga naroda sinovi? Nebi li směli nuz svoj

obični slavonski i horvatski gàrb takojer zvězdu i měsec nositi? To oni tim većim pravom činiti smiju i mogu, buduć je isti gàrb takojer već od nĕgda znamenje banskoga dostojanstva. Tko se o tom bolje uvěriti želi, neka samo ide u stolnu zagrebsku càrkvu pred spomenik neumàrloga horvatsko-slavonskoga bana Tome Erdödya*), koi se je uvěk banom ilirskih kraljevinah zvao; tam će mu baš mladi měsec sa danicom medju drugim znamenjem banskim odmah u oči pasti. To isto svědoče tako zvani banski novci, koji se višeputah po starinskih městah izkapaju, i mladi měsec sa da-

*). Familia Erdödy je prava Horvatska familia, ona se je odprie zvala Bakač i primila je tekar kasnie svoje sadašnje magjarsko ime.

nicom nose. — Tako je imala i Slavonia u svom gàrbu zvězdu i měsec, nu kasnie je měsec (buduć da ga i Turci nose) izostavila. — Grad Zagreb ima u svom pečatu takojer zvězdu i měsec, a na turopoljskoj zastavi gledali smo prigodom uměstjenja (inštalacie) banova takojer měsec s trimi zvězdama. — Osim toga i premnoge familie imaju ovaj gàrb u svom pečatu kao znamenje, da su potomci starih Ilirah.

Jeli to istina, da Iliri žele někakvo novo carstvo osnovati?

Takova šta može samo ludjak ili zlotvor misliti. Jer ili je odviše glup, i nezna, da ugarski Iliri imaju već svoju ilirsku, t. j. horvatsko-slavonsko-dalmatinsku kraljevinu; — ili je zloban i surov, i samo želi Ilire ocàrniti i krivo potvori-

ti. Ako takovi himbenik poznade takovoga čověka, koi někakvo novo ilirsko carstvo osnovati naměrava, neka ga poimence naznači kao izdajicu, i ilirski domorodci pàrvi će zaisto kamen na njega podići. Nu valja, da nije još ni jedan nepriatelj slavonsko-horvatske narodnosti takvoga buntovnika medju Horvati i Slavonci našo; valja da se nemože cěla mnogobrojna četa domorodacah tako samo bez razloga osuditi. Jer tužba ništa nevalja, ako tužitelj obtuženoga poimence nenaznači. — Nu svět dobro znade, da je to samo potvaranje, da je to samo izmišljotina šupljih glavah i nepriateljah ilirskih, po kojoj oni nastoje milostivo vladanje proti Ilirom pobuditi, o pisujući ove kano buntovnike. Nu dobro pazite, da nepadnete u jamu, koju ste drugomu

kopali! — I Magjarom bi se n. p. moglo prebaciti, što žele, da se 10 miliunah ljudih što prie pomagjari? da bude tàrgovina ugàrska nezavisna, da se diplomatia ugarska od austrianske oděli; da se u ugarske regimente magjarski komando uvede, da ugarski novci magjarske napise dobiju, da se podigne u Ugarskoj magjarska narodna garda i t. d. — Šta će reći magjarske pěsme, gdě se spěva: „Daj Bože, da Magjarna polsvěta gospoduje („adgy az Isten hogy a Magyar fél világon uralya!") — Šta će reći druga njihova najnovia pěsma, koja ovako počimlje: „Svaki čověk neka bude čověk i Magjar" (Minden ember legyen ember és Magyar) pa mi opet nećemo da kažemo, da Magjari na bunt idu.

A hoće li ilirski domorodci Horvate i Slavonce povlašit?

Za uviditi netemeljitost ovakih potvaranjah oli bolje ludost sličnih klevetanjah, trěba znati, da mnogi Sàrblji, koje Horvati nepravo Vlahe nazivaju, baš zato se plaše ilirskoga imena, jerbo misle, da jih Iliri srědstvom ovoga imena žele pokatoličiti, ili kao što oni vele, pošokčiti; a jeli moguće iste ljude i povlašiti, i pošokčiti? — Nu buduć da nam do sloge stoji, i buduć da je to historička istina, da se Horvati, Slavonci i t. d. mogu Iliri zvati, a historiu nemože nitko fermanom utamaniti. Zato bi horvatski domorodci vàrlo dobro učinili, ako bi od ovog imena odustali dok se narod o njegovoj shodnosti uvěri.

Dakle ni to nije istina, da Iliri nastoje Horvate i Slavonce pokrajnčiti?

Akoprem horvatsko-slavonski domorodci priznavaju Krajnce i Štajerce za svoju jednokàrvnu bratju, buduć da su jednoga naroda děca; ništanemanje daleko je od njih svaka misao spodobne naměre. To je sve samo pogàrdna izmišljotina onih, koji se tàrse spodobnimi zanjkami Horvate i Slavonce omraziti, i medj sobom zavaditi, za da onda u mutnoj vodi ribe loviti mogu. Tà vidimo, da Iliri negovore baš onaj jezik, kojim se Kranjci služe, da nenose krajnsku opravu, neprimaju krajnski gàrb, nezabacuju svoje pravice; gàrb, jezik, oprava, rěčju sve je u njih pravo horvatsko-slavonsko. —

„Zašto nam dakle ovo ilirsko ime toli silom narivavaju?“ pitaju opet drugi.

Nitko vam nenarivava, niti silom nalaže, da se baš svi morate Iliri zvati; ilirski domorodci žele vam samo pokazati, da se svi možete zvati Iliri, i da se radi toga nije bojati nikakve pogibeli, koja bi vašim pravicam prětila, — Oni žele samo pokazati, da pleme horvatsko i slavonsko nije tako neznatno, kao što nepriatelji njegovi uvěk predbacuju; — da su Horvati i Slavonci samo jedna čast (dio) velikoga naroda ilirskoga, kao što je opet narod ilirski čast velikoga naroroda slavjanskoga; da oni netrěbaju tudjega jezika za izobraženje svoga naroda, nego da su kadri svoj vlastiti jezik izobraziti, svoju vlastitu književnost uz-

dàržati, i svojim jezikom svoj narod prosvĕtiti; jerbo Ilirah ima do 12 miliunah. I kao što se svaki čovĕk raduje kad nadje brata, o kom dosada ništa nije čuo: tako se mora svaki pravi Slavonac i Horvat radovati saznavši, da je on sin tolikoga naroda, da on ima toliku srodnu bratju! Zvao se tko Horvat, Slavonac, oli Ilir, nije zato jošte pravi domorodac, doklam to činom nepokaže, pravu bo ljubav k domovini valja svojimi dĕli očitovati. Gledajte samo, i pozorno motrite ilirske domorodce, i vidit ćete, da se oni veoma rĕdko, t. j. samo onda imenom „Ilir“ služe, kad govore o Horvatskoj, Slavonii, Dalmacii ukupno, ili baš o cĕlom ilirskom narodu, a drugda se uvĕk za prave korenite Horvate, Slavonce i t. d. izdavaju. Suprotivno Magjaromani ime „Ilir“ uvĕk u ustih nose, i dra-

že šnjim Horvate i Slavonce, želeći jih omraziti, pa onda tako predobiti, ili kako se ono kaže, u svoj koš spraviti. —

Nebi li se shodnie zvali „Jugoslaveni“ t. j. južni Slavjani?

Južni su Slavjani ne samo oni, koji se do sada ilirskim imenom služiše, nego i Kozaci, jerbo i oni glede Rusah na jugu stanuju. Kad bi dakle rekli: „Jugoslaveni,“ razuměvali bi se po tome i Kozaci. Nu kozaci negovore ilirski nego ruski, i spadaju zato na ruski narod, oni se dakle k Ilirom pribrojiti nemogu.

A nebi li probitačnie i koristnie bilo, uzeti „sàrbsko“ ime na město „ilirskoga?“

Premda ilirskim domorodcem nije

baš toliko do imena stalo, zvali se oni kako mu drago, samo da je jedno i ukupno, pod kojim će se svi najlaglje u literaturi složiti, nije toga vendar jošte nitko dokazivao, a niti bi to itko dokazati mogo, da se je Horvatska, Slavonia, Dalmacia, Doljna Ugarska i t. d. ikada Sàrbiom, a njihovi stanovnici Sárblji zvali: nebi li to dakle posve nepriličnno bilo, kad bi ovim pokrajinam ime naděli, koie ih neide? Pa da bı to već u ime sloge i hotěli ilirski domorodci učiniti, nebi směli, jer toliku moć i oblast neimaju, da bi uzpàrkos historii ikojoj zemlji sami po sebi novo ime naděti mogli. — Suprotivno to još nitko tajio nije, da su se odprie sve one pokrajine, u kojima južni Slaveni (izuzamši Kozake) stanuju, Iliriom zvale. Da su pako stanovnici ove Ilirie bili Slavjani, to

smo već gori vidili. Dapače isti Sàrblji kod austrianske vlade poznati su samo pod imenom Ilirah. Zašto bi dakle toli s hodno ime poradi praznih strašilah odbacili? — Bože sačuvaj, da bi ilirski domorodci slavno „Sàrbsko“ ime prezirali i màrzili: oni ga zaisto baš onako štuju, kano ime „Horvatsko“ oli „Slavonsko“, i samo to žele, da bi se onda, kad je govor ne samo o Sàrbljih, nego o svih južnih Slavjanih (osim Kozakah), da bi se onda, rěkoh, ilirsko ime upotrěbilo. U ostalom neka ostane Sàrbljin Sàrbljin; Horvat Horvat; Slavonac, Slavonac i t, d., jer kao što pravi Sàrbljin nebi nipošto dopustio, da se njegovo slavno Sàrbsko ime u horvatsko oli slavonsko stopi; tako bi se i Horvatu i Slavoncu vidilo krivo, da bi svoje horvatsko oli Slavonsko ime s sàrb-

skim zameniti morao. — Tako će dosadašnja imena svoju priašnju cěnu zadàrzati, a bit će opet i ime, koje će sve one gori naznačene grane južnih jednoga narěčja Slavjanah sadàržavati.

Ostaje mi još jedan prikor, koj někí prosti Horvati, imenito Turopoljci ilirskim domorodcem često prebacuju. Prikor taj, istina, veoma je směšan, a mnogi to možebiti neće niti věrovati, da rodjeni Horvati mogu ovako šta govoriti, nu ja ću ga navesti, stranom, da se znade, kakovim se hàrdjavim oružjem nepriatelji ilirskoga imena u Horvatskoj služe; stranom da se oni uspokoje, koji u tom narodnu pogibelj vide. Pitaju najme mnogi:

„Zašto Iliři viču na město horvatskoga „Vivat“ krajnski „Živio“?

Jer je „Vivat“ latinska rěč, a Ili-

ri hoće, da ljudma pokažu, da oni znadu i u svom narodnom jeziku svojim dobročiniteljem sréću i blagi život želiti. — Da pako neviču: „Bog živi“ to je zato, što nam druga zapověd božja veli: „Neprimi imena gospodina Boga tvoga zahman u usta tvoja.“ I to će zaisto svaki dopustiti, da to nije pristojno, Božje ime uvěk i onda u ustih nositi, kad je glava puna. — Dakle je baš „živio“ ili „živil“ najbolje, jer je pravo horvatski.

Iz navedenih razlogah svaki vidi, jeli Horvat i Slavonac Ilir?

Da ste Horvati i Slavonci, to još nitko nije tajio, nu da ste zajedno i Iliri, to odanle vidite, što su se stari Horvati i Slavonci s Iliri u jedan narod stopili; što vi u staroj Ilirii i dan danas jošte

bivate, što Vam ime ilirsko ugarski zakoni i Spisatelji naděvaju. — Horvat i Slavonac se može istim pravom ponositi, da je on član slavnoga naroda ilirskoga, kojim pravom se ponosi Hanoveranac ili Saksonac, da je on němačkoga roda. Nu kao što Saksonac nebi pod nipošto hotio da ga tko Hanoverancem zove, akoprem dopušća, da je i Hanoveranac Němac, (samo što Hanoveranci neimaju tolike slobode, kao Saksonci), isto tako nijedan Horvat i Slavonac nebi hotio, da ima ono vladanje, koje Bošnjaci i Kranjci, akoprem priznaje, i dopustiti mora, da su i Horvati, i Slavonci, i Bošnjaci i Krajnci Iliri; samo da Horvati i Slavonci veće slood e uživaju, nego Krajnci i Bošnjaci. —

A sada će već lahko i svaki dokučiti moći, „šta naměravaju Iliri?“

Naměra ilirskih domorodacah jest ta: „da se ustav, ili kako već obično latinski kažemo, konštitucia njihova u svojoj cělosti sačuva, i da se njihov narod srědstvom jednoga obćenitoga, t. j. ilirskoga jezika izobrazi, te po tom jak, bogat, pametan i srětan póstane. — Samo dobro trěba znati različito znamenovanje imena „Iliria." — Ime „Iliria" u obće može se samo u književnom jeziku upotrěbiti, t. j. može se samo kazati, da se one pokrajine ovako zovu, gdě se ilirski govori; u političnom smislu to ime na ovaj način upotrěbljavati bila bi prava ludost, jer Iliri ukupno neimaju jedno Vladanje, nu radi toga mogu se oni ljubiti. — U političnom smislu mora se uvěk dodati tako rekuć prezime Ilirie. —Jer se „Iliria Velika"

u tri Ilirie děli. — 1. Iliria austrianska. — 2. Iliria ugarska. — 3. Iliria turska. — Ako se ovo dobro promotri, i duboko u pamet ucěpi, onda će se dokinuti zaisto sva ona razpra, i strah, koj srodnu bratju horvatsku i slavonsku tako nemilo razdružiti směra, i Horvati i Slavonci će uviditi, da jim neprěti pogibelj od ilirskih domorodacah, i od ilirstva, nego jodino od Magjarah. — Ajde dakle hrabri Horvati, i Slavonci! Zabacite sa starim lětom i stari jal i nazlob, koj je vašu domovinu već toliko putah u neizkazanu tugu i nevolju stàrmoglavio. — Gledajte samo u vašu dogodovštinu (historiu) ondě ima puno nauka za vas. — Spomenite se vrěmena Ljudevita, horvatskoga Vojvode! — I onda su tudjinci svojimi lukavimi rěčmi Horvate razdružili, zavadili, i omrazili,

pa zatim pretežki svoj jaram na njih bacili. — S novim lětom neka Vam ograne Sunce nove sloge, i ljubavi, neka se stope sàrca vaša: rukom u ruci lahko ćete onda protivnike narodnosti vaše poběditi: jer

„S milim Bogom sve se može,
Kad se sàrca bratski slože;
Al gdě gadna strast tumara,
Tamo neima Božjeg dara,
Nit ufanja k spasenju!"

kaže pěsnik vaš. — Onda će se rod vaš podići, umětnosti i tàrgovina procvasti, blagostanje i sréća naroda rasti; stara horvatska i slavonska slava omladjena kano žarko sunašce vàrhu vas sijati, a věrni će Horvat i Slavonac u izobilju sréće radostno pěvati:

„Teci Savo, Dravo teci,

Nit ti Dunaj silu gubi,
Kud li šumiš světu reci,
Da svoj narod Ilir ljubi:
Dok mu njive sunce grije,
Dok mu hrastje bura vije,
Dok mu màrtve grob sakrije,
Dok mu živo sàrce bije!!!“ —

ЧИТАНЯ.

ціє желіо и искао
нашу славено-срб-
ібаніє. Ніє маня
славено-србскій
о земля французка
чивши врло малу
оди у изговараню,
другимъ єзыкомъ.
рногорски, далма-
босански, србски,
сремски, бачки и
єднымъ истымъ
реhи за народе,
ма и провинціама
ико грчке цркве,
ьдователѣ, неиз-

PR

Ja san
znati; a na
Banata do
sveta, u ko
trebljava, n
ka; izključi
nahodi u iz
drugim jezi
nogorski, c
ski, srbski
bački, i ba
jezikom go
u ovim kr
razuměvam
tinske slěd
Turke. Boš

24. V. 192?

IMĚR ČITANJA.

ı različne nacie želio i iskao po-
ıvlastito našu slaveno-srbsku od
Albanie. Nije manja čast (dio)
joj se slaveno-srbski jezik upo-
ego zemlja francuzka, iliti englez-
vši vrlo malu različnost, koja se
govaranju, koje se slučava i svim
ikom. Ko nezna, da žitelji cr-
lalmatinski, hercegovski, bosan-
, horvatski, slavonski, sremski,
ıatski, osim Vlaà jednim istim
vore? Govoreći za narode, koi
alěvstvama i provinciama žive,
oliko grčke crkve, toliko i la-
neizključavajući ni same
i Ercegovce, budući da

